

Міністерство освіти і науки України
 Національний технічний університет
 «Дніпровська політехніка»
 Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
 Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
 кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Студента Воінкова Лева Станіславовича

академічної групи 052м-24-1

спеціальності 052 Політологія

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»

на тему: «Особливості функціонування політичної системи України в умовах
 воєнного стану»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Кравець А.Ю.		
розділів:			
Розділ 1.	Кравець А.Ю.		
Розділ 2.	Кравець А.Ю.		
Розділ 3.	Кравець А.Ю.		
Рецензент			
Нормоконтролер			

Дніпро 2025

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри ІПТ

«__» _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

ступеня магістра

студенту Воінкову Леву Константиновичу академічної групи 052м-24-1

спеціальності – 052Політологія

за освітньо-професійною програмою – «Політологія»

на тему «Особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану», затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» від _____ № _____.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
	Розділ 1. Теоретичні основи політичної системи України	Проаналізована сутність та структура політичної системи України. З'ясовано роль і функції її основних суб'єктів.	Жовтень 2025
	Розділ 2. Вплив воєнного стану на політичну систему України	Досліджено особливості державного управління в умовах воєнного стану з акцентом на трансформацію взаємодії гілок влади.	Листопад 2025
	Розділ 3. Проблеми та перспективи розвитку політичної системи України	Проаналізовано виклики для політичної системи України в умовах воєнного стану та перспективи модернізації політичної системи у післявоєнний період	Грудень 2025

Завдання видано Кравець А.Ю. _____

Дата видачі _____

Дата подання до екзаменаційної комісії _____

Прийнято до виконання _____

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему: «Особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану» 68 с., 0 рис., 5 табл., 0 додатків, 42 використаних джерел.

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА, ПРЕЗИДЕНТ, ОРГАНИ ВЛАДИ, ВОЄННИЙ СТАН

Об'єктом дослідження є політична система України як цілісна сукупність інститутів, норм, процесів та взаємодій, що забезпечують реалізацію державної влади.

Предметом дослідження є особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану, зокрема трансформація діяльності органів влади, зміни у взаємодії гілок влади, механізми прийняття рішень, роль інститутів громадянського суспільства та фактори, що впливають на стабільність політичної системи в період війни.

Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану та виявлення ключових трансформацій, викликів і напрямів удосконалення механізмів державного управління в період збройної агресії.

У першому розділі здійснено аналіз теоретичних основ політичної системи України

Другий розділ присвячено впливу воєнного стану на політичну систему України

У третьому розділі обґрунтовано проблеми та перспективи розвитку політичної системи України.

Сфера практичного застосування результатів дослідження полягає у можливості використання отриманих положень органами державної влади, військовими адміністраціями, аналітичними центрами та інститутами громадянського суспільства для вдосконалення механізмів державного управління в умовах воєнного стану, підготовки нормативно-правових рішень, оптимізації взаємодії цивільних і військових структур та підвищення стійкості політичної системи.

ABSTRACT

Explanatory note of the qualification work for the master's degree on the topic: "Features of the functioning of the political system of Ukraine under martial law" 68 p., 0 fig., 5 tables, 0 appendices, 42 sources used.

POLITICAL SYSTEM, PRESIDENT, GOVERNMENT BODIES, MARTIAL LAW.

The object of the study is the political system of Ukraine as a holistic set of institutions, norms, processes and interactions that ensure the implementation of state power.

The subject of the study is the features of the functioning of the political system of Ukraine under martial law, in particular, the transformation of the activities of government bodies, changes in the interaction of the branches of government, decision-making mechanisms, the role of civil society institutions and factors affecting the stability of the political system during the war.

The purpose of the study is a comprehensive analysis of the features of the functioning of the political system of Ukraine under martial law and the identification of key transformations, challenges and directions for improving the mechanisms of public administration during the period of armed aggression.

The first section analyses the theoretical foundations of the political system of Ukraine

The second section is devoted to the impact of martial law on the political system of Ukraine

The third section substantiates the problems and prospects for the development of the political system of Ukraine.

The scope of practical application of the study results lies in the possibility of using the obtained provisions by state authorities, military administrations, analytical centres and civil society institutions to improve the mechanisms of public administration under martial law, prepare regulatory and legal decisions, optimize the interaction of civilian and military structures and increase the stability of the political system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	11
1.1. Сутність та структура політичної системи	11
1.2. Основні суб'єкти політичної системи України	18
1.3. Нормативно-правове забезпечення функціонування політичної системи...	26
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ	31
2.1. Особливості державного управління в умовах воєнного стану	31
2.2. Трансформація взаємодії гілок влади	38
2.3. Роль інститутів громадянського суспільства у період війни.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	49
3.1. Виклики стабільності політичної системи під час війни	49
3.2. Напрями удосконалення державного управління.....	55
3.3. Перспективи післявоєнної модернізації політичної системи.....	57
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВА - військові адміністрації

ОДА - обласна державна адміністрація

ОВА - обласна військова адміністрація

ООН – Організація об'єднаних націй

НАТО - Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)

G7 - Група семи (Group of Seven)

ЄС – Європейський союз

ВСТУП

Актуальність дослідження. Трансформація політичної системи України в умовах російсько-української війни є вкрай актуальною темою адже цей конфлікт докорінно змінив і продовжує змінювати внутрішньополітичні процеси країни. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України спричинила безпрецедентні трансформації політичних інститутів, механізмів прийняття рішень та взаємодії між гілками влади. У цих умовах держава вимушена забезпечувати одночасно ефективне управління, обороноздатність, стійкість суспільства та дотримання демократичних принципів.

Сучасні дослідження засвідчують, що воєнний стан не лише змінює нормативно-правові засади діяльності державних органів, а й суттєво впливає на їхню компетенцію, порядок ухвалення рішень, модель політичного лідерства та характер комунікації з громадянами. Водночас підсилюється роль інститутів громадянського суспільства, волонтерського руху, територіальних громад, які стають опорними елементами стійкості держави.

Актуальність теми також зумовлена тим, що війна загострила питання балансу влади, централізації та децентралізації, формування довіри між суспільством і державою, інформаційної безпеки та політичної єдності. Політична система в таких умовах функціонує в режимі підвищеної турбулентності, а тому потребує глибокого теоретичного осмислення та вироблення практичних рекомендацій щодо її адаптації й підвищення стійкості.

Крім того, дослідження має стратегічне значення для післявоєнної відбудови та модернізації України. Розуміння того, як політичні інститути трансформуються під впливом війни, дозволяє визначити пріоритети реформ, створити ефективну модель управління в умовах затяжних криз та забезпечити стійкість демократії в майбутньому.

Тема є вкрай актуальною як з наукової, так і з практичної точок зору, оскільки безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки,

ефективності державного управління та перспектив розвитку української політичної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження українських науковців, зокрема: О. Бабкіна, С. Дячок [1], В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвеев [2] тощо, зосереджуються на теоретичних аспектах функціонування політичної системи. Зазначені дослідження відображають актуальність проблем розвитку політичних інститутів з врахуванням системних зв'язків в сучасній Україні. Наукові статті Ю. Кобець [16], А. В. Миколук [17] тощо, розглядають різноманітні аспекти сучасної політичної системи України. Зокрема, вони аналізують сутність політичної системи, виявляють суперечності складових інститутів та вказують на шляхи для оптимізації політичних процесів.

Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану та виявлення ключових трансформацій, викликів і напрямів удосконалення механізмів державного управління в період збройної агресії.

Відповідно до мети, визначено наступні **завдання**:

- дослідити сутність та структура політичної системи;
- визначити основні суб'єкти політичної системи України;
- розкрити нормативно-правове забезпечення функціонування політичної системи;
- виявити особливості державного управління в умовах воєнного стану
- проаналізувати роль трансформації взаємодії гілок влади
- охарактеризувати роль інститутів громадянського суспільства у період війни
- дослідити ключові виклики стабільності політичної системи під час війни
- запропонувати напрями удосконалення державного управління
- сформулювати перспективи післявоєнної модернізації політичної системи.

Об'єктом дослідження є політична система України як цілісна сукупність інститутів, норм, процесів та взаємодій, що забезпечують реалізацію державної влади.

Предметом дослідження є особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану, зокрема трансформація діяльності органів влади, зміни у взаємодії гілок влади, механізми прийняття рішень, роль інститутів громадянського суспільства та фактори, що впливають на стабільність політичної системи в період війни.

Методи дослідження зумовлені темою та завданнями роботи. Зокрема, застосовувалися такі методи:

– загальнонауковий метод, дає можливість дослідити теоретичні основи сучасної політичної системи України, визначити її особливості та вплив повномасштабної війни на функціонування політичних інститутів;

– метод аналізу і синтезу, дасть можливість проаналізувати поточний стан політичної системи України, визначити проблемні питання, що виникають у зв'язку з війною, а також синтезувати отримані результати для виявлення можливих шляхів розвитку політичної системи;

– метод контент-аналізу джерельної бази, дозволить проаналізувати нормативно-правову базу, пов'язану із функціонуванням політичної системи в умовах війни, дослідити звіти та інші джерела інформації для визначення ключових аспектів змін та викликів, що стоять перед політичними інститутами України.

Науково-практична значущість отриманих результатів дослідження полягає в тому, що основні наукові положення роботи можуть бути використані для вдосконалення категоріального апарату аналізу політичної системи України, а також для розробки практичних рекомендацій щодо ефективного функціонування органів державної влади та суб'єктів політичної системи в умовах воєнного стану.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану,

виявленні специфіки взаємодії її суб'єктів, розробці практичних рекомендацій для підвищення ефективності органів влади та уточненні категоріального апарату дослідження.

Структура магістерської роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи, висновки, список джерел і літератури, використаних в процесі написання роботи (_74_ найменувань). Загальний обсяг наукової роботи становить __62 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Сутність та структура політичної системи

Сучасне розуміння політичної системи спирається на засади загальної теорії систем, засновником якої вважають австрійсько-американського науковця Людвіга фон Берталанфі (1901–1972). Учений стверджував, що соціальні явища необхідно аналізувати як системні утворення, адже економічні, соціальні та політичні процеси формують складну конструкцію з різнорідних елементів, внутрішніми зв'язками, власними механізмами управління та зворотним зв'язком, який забезпечує взаємодію із зовнішнім середовищем. Берталанфі описав принцип роботи найпростішої відкритої системи: отримавши сигнал-стимул із зовнішнього середовища через рецептор, вона передає його до керівного центру, який, своєю чергою, формує відповідь та надсилає її до ефектора – елемента, що забезпечує реакцію на первинний вплив. Завдяки механізму зворотного зв'язку система може оцінити, наскільки її дії відповідали отриманому стимулу. Таким чином, запропонована Берталанфі загальна теорія систем створила універсальну методологічну основу для моделювання складних явищ у різних галузях науки, оскільки система стала ключовою категорією, що дозволяє встановлювати зв'язки між об'єктами та процесами.

Після виходу фундаментальної праці Норберта Вінера «Кібернетика» (1948) у науковий обіг увійшло поняття «кібернетична система», під яким розуміють систему, що функціонує на основі механізмів зворотного зв'язку.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років загальна теорія систем почала активно застосовуватися в суспільних науках. Американський соціолог Толкотт Парсонс (1902–1979) у праці «Соціальна система» визначив соціальну систему як «модель організації елементів дії, що відповідають упорядкованій послідовності змін інтегративних зразків поведінки багатьох індивідуальних акторів». Парсонс протиставляв соціальну систему іншим типам систем:

- особистісній, що формується у процесі соціалізації;

- культурній, яка включає ідеї, цінності, норми, ролі та виконує функцію підтримання системного зразка через соціалізацію;
- фізичному середовищу, яке чинить різнобічний вплив на суспільство.

Для того щоб будь-яка соціальна система та її підсистеми могли існувати й ефективно функціонувати, вони мають відповідати чотирьом ключовим функціональним вимогам: адаптації, досягненню мети, інтеграції та латентності (підтримці зразка). Відповідно Парсонс виокремлює чотири підсистеми соціальної системи, кожна з яких виконує власну функцію:

- економічна система – відповідає за адаптацію та забезпечує взаємодію соціальної організації з матеріальним середовищем;
- політична система – виконує функції визначення й досягнення цілей, охоплює процеси прийняття рішень, стандартизацію завдань та мобілізацію ресурсів;
- система соціетальної спільності – забезпечує інтеграцію та включає інститути соціального контролю;
- система соціалізації – відповідає за підтримання культурних зразків, забезпечуючи включення індивідів у культурний контекст суспільства.

Підсистеми взаємодіють між собою через особливі «засоби обміну»: гроші, владу, вплив і зобов'язання. Центральним елементом політичної системи Парсонс вважав владу, оскільки вона забезпечує зв'язок між підсистемами соціальної системи та пронизує її основні функціональні блоки – економічний, інтегративний та культурно-нормативний. Підсистеми формуються шляхом інституціоналізації ролей та спеціалізації окремих елементів системи.

Толкотт Парсонс підкреслював, що головне призначення політичної системи полягає в забезпеченні інтеграції суспільства, формуванні загальних цілей і координації їх реалізації.

Ідеї Толкотта Парсонса були значно розвинуті американським політологом Девідом Істоном, якого вважають засновником сучасної теорії політичних систем. У працях «Політична система» (1953) та «Межа політичного аналізу» (1965) Істон представив політичну систему як

саморегульований і динамічний організм, що адаптується та активно реагує на зовнішні імпульси. Подальший розвиток цієї теорії забезпечили дослідження Г. Алмонда, У. Мітчелла, К. Дойча, А. Етціоні, Д. Дивайна та інших вчених.

Системний підхід дав змогу чіткіше окреслити політику як відносно автономну сферу суспільного життя. Термін «політична система» увійшов до наукового обігу в середині ХХ століття та охоплює всю політичну сферу суспільства, відображаючи взаємозв'язок різноманітних політичних явищ, що утворюють певну цілісність – відносно самостійний соціальний організм.

«Політична система» є однією з ключових і найскладніших категорій політології. Вона дозволяє послідовно та комплексно розкрити суспільно-політичну природу суспільства, принципи організації влади, структуру політичних відносин, інститути та норми, що існують у політичному житті. Це поняття фіксує політику як цілісну сферу, яка складається з взаємодіючих елементів – держави, партій, політичних лідерів, правових норм тощо, а також характеризує взаємозв'язок політичної сфери із зовнішнім середовищем: економічною, соціальною, культурною сферами та міжнародним оточенням.

О. Бабкіна, С. Дячок вважають, що поняття «політична система» дозволяє виявити чинники, що забезпечують стабільність і розвиток суспільства, розкриває механізми узгодження інтересів різних соціальних груп та допомагає зрозуміти мотиви й способи здійснення владних дій. Існують різні підходи до визначення цього поняття. Так, представник системно-політологічної традиції Девід Істон розглядав політичну систему як «сукупність взаємодій і поведінки, через які авторитарно розподіляються цінності» [13, С. 5-13].

Г. Алмонд дає більш детальну характеристику, визначаючи політичну систему як «існуючу у всіх автономних суспільствах систему взаємодій, що забезпечує інтеграцію та адаптацію (як внутрішню, так і зовнішню) шляхом використання або загрози застосування легітимного фізичного примусу». У свою чергу, Алмонд та Д. Пауелл визначають політичну систему як сукупність політичних ролей та їх взаємодій, пов'язаних із здійсненням влади. Таким чином, політична система – це комплекс політичних інститутів, громадських

структур, норм і цінностей, а також їх взаємодія, у межах якої реалізується політична влада і здійснюється політичний вплив.

Політична система, з точки зору Р. М. Затерчук визначається як механізм забезпечення інтеграції суспільства та розробки і реалізації його загальних цілей. Політичну систему України розглядають як сукупність політичних відносин, правових та політичних норм, інститутів і ідей, що пов'язані з формуванням і здійсненням влади та управлінням суспільством. Україна функціонує як держава з демократичним типом політичної системи [17, с. 42].

До політичної системи належать не лише політичні інститути, які безпосередньо беруть участь у політичному житті (держава, політичні партії, лідери тощо), а й економічні, соціальні та культурні інститути, традиції, цінності й норми, що мають політичне значення та впливають на політичні процеси. Основне призначення цих інститутів полягає у розподілі ресурсів – економічних, валютних, матеріальних, технологічних та інших – і забезпеченні сприйняття населенням цього розподілу як обов'язкового для виконання.

Політична система з позиції Г.І. Зеленько, Т.А. Бевз, С.Г. Брехаря, М.С. Кармазіна формує особливу сферу діяльності суб'єктів політики, де державні органи, політичні партії, громадські об'єднання та політичні рухи взаємодіють у рамках узгоджених і взаємозалежних дій. Ця взаємодія спрямована на реалізацію їхніх інтересів у процесі здобуття, утримання та використання державної влади [18, с. 73].

Перший підхід розглядає політичну систему як теоретичну, ідеальну конструкцію, що дозволяє виявляти та описувати системні властивості різних політичних явищ. Н. М. Хоми, І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна вважають що у цьому випадку політична система не виступає безпосереднім відображенням політичної реальності, а слугує інструментом системного аналізу політики. Таке визначення дає змогу застосовувати поняття «політична система» для аналізу будь-якого відносно цілісного та самостійного політичного утворення – держави, партії, профспілки, громадсько-політичного

руху тощо, кожне з яких можна розглядати як окрему специфічну політичну систему [19, с. 44].

Другий, більш конкретний підхід трактує політичну систему як реальний складний механізм формування і функціонування владних відносин у суспільстві. Він охоплює політичну діяльність і відносини між різними політичними суб'єктами – групами та індивідами, політичні організації (державу, партії, політичні асоціації), політичні та правові норми, політичну свідомість і культуру, а також засоби масової інформації [20, С. 27-33].

Спираючись на ці підходи, при аналізі політичних систем різних суспільств слід враховувати як системні властивості політичних явищ, так і сталі взаємозв'язки між ними. Зокрема, виділяють такі типи взаємозв'язків:

- інвайроментальні – взаємодія системи з її зовнішнім середовищем;
- інституційні – організаційні властивості елементів системи, таких як держава, політичні партії, громадські організації та масові об'єднання, що беруть участь у політичному житті;
- регулятивні – правові та політичні норми, що формують нормативну основу діяльності інститутів системи;
- комунікативні – внутрішні зв'язки, відносини та комунікації між елементами системи;
- функціональні – політичний режим і процеси, що виникають у результаті діяльності елементів системи;
- культурно-творчі та ідеологічні – політична культура та свідомість;
- рольові – функції політичної системи як цілого в житті окремої країни та на міжнародній арені, а також роль окремих її елементів [21, С. 15–31].

Політична система є підсистемою суспільної системи, що створює фундамент для її існування та визначає спосіб формування і функціонування. Вона визначає ключові характеристики політичної системи, сфери її діяльності та здатність вирішувати основні суспільні проблеми на політичному рівні. Еволюція суспільної системи, зміни в суспільних відносинах і інститутах

сприяють трансформаціям у політичній системі, появи нових інститутів, механізмів і «правил гри».

Водночас елементи політичної системи впливають на економіку, культуру та ідеологію суспільства, що, у свою чергу, відбивається на функціонуванні всієї суспільної системи [22, С. 45–48].

Політична система – це цілісна та інтегрована сукупність політичних суб'єктів, структур і відносин, яка відображає інтереси всіх політичних і соціальних сил у суспільстві. Вона поєднує політичну владу, суб'єктів, відносини, політичну організацію та політичну культуру, забезпечуючи соціальну стабільність, порядок і певну соціально-політичну орієнтацію суспільства.

Аналіз політичної системи дозволяє розкрити її структуру – внутрішню організацію цілісного утворення як специфічного способу взаємозв'язку та взаємодії складових елементів, впорядкованість їхніх функцій та закономірні взаємозв'язки між ними. Розуміння структури дає змогу визначити, як організовано системне ціле.

Структура політичної системи визначається різними теоретичними підходами до її сутності [23, С. 88–95]:

1. Рольова теорія (Г. Алмонд, М. Вайнштейн та ін.) виділяє первинні елементи структури політичної системи: ролі, взаємодії, види та зразки політичної поведінки.

2. Системний підхід як сукупність соціально-політичних груп і інститутів (Д. Істон, Р. Кхан та ін.) визначає елементарні одиниці як індивіди, групи, організації (урядові та неурядові), групи тиску, політичні партії тощо.

3. Кібернетична інтерпретація (Г. Алмонд, К. Дойч та ін.) підкреслює наявність входів і виходів, прямих та зворотних зв'язків, процесів прийняття рішень і контролю за функціонуванням системи.

4. Підхід П. Шарана виділяє такі елементи структури політичної системи: владу (розподіл ресурсів серед конкуруючих груп), інтереси, політику

(результат взаємодії влади та інтересів у законодавчому полі) та політичну культуру (орієнтації на політичну систему).

5. Американський підхід Ч. Ендрейна структурно розділяє політичну систему на три частини: культурні цінності, що визначають політичні завдання; владні структури (уряд, партії, соціальні об'єднання всередині країни та іноземні інститути, що впливають на політичну систему); поведінку політиків та громадян.

6. Неоінституціональний підхід (У. Розенау, Н. Пуланзас, М. Манн) фокусує увагу на базовому політичному інституті – державі. Інститут у цьому підході розуміється не лише як державні установи, а як система норм і правил, що регулюють поведінку людей у певній сфері. Державні інститути розглядаються як складові частини політичної системи. Також враховується вплив недержавних утворень – груп тиску, корпорацій, клієнтел, які формують політичні процеси.

П. Бурд'є розглядає політичну систему через призму поняття «політичне поле» – простору, де в умовах конкурентної боротьби між представниками різних політичних сил формуються політичні продукти: проблеми, програми, події, коментарі, концепції та теорії.

Сучасні політологи переважно виділяють у структурі політичної системи такі підструктури [24, С. 14–21]:

- інституціональна – сукупність інститутів, таких як держава, політичні партії тощо;
- інформаційно-комунікативна – комунікації, взаємодії та структурні зв'язки між інститутами, політичні відносини;
- нормативно-регулятивна – система норм, як офіційних, так і неформальних;
- функціональна – форми та напрями політичної діяльності, способи й методи здійснення влади;
- духовно-ідеологічна – політична культура, політична свідомість, ідеологія та політична психологія.

З погляду особливостей загальносистемних якостей політична система України характеризується як [25, С. 75–85]:

- відносно стабільна (на поверхні) система, яка спроможна легко трансформуватися в нестабільну внаслідок поглиблення конфліктів між основними політичними блоками, у тому числі й усередині державного механізму;
- система з відносно низьким темпом соціальних процесів та недостатньо сприйнятлива до соціальних новацій;
- молода самостійна система, яка фактично не має достатньо ефективних сучасних традицій та досвіду самостійного функціонування;
- централізована, з деякими елементами регіоналізації та децентралізації;
- система, що здійснює не весь комплекс функцій, які є необхідними для забезпечення нормального функціонування цивілізованого суспільства;
- перехідна від закритої до відкритої;
- система, що діє в умовах надзвичайної, а не нормальної ситуації.

1.2. Основні суб'єкти політичної системи України

Політична система України функціонує як складна, багаторівнева та динамічна структура, до якої входять інститути державної влади, політичні організації, громадські об'єднання, соціальні групи та норми, що регулюють політичні відносини. Суб'єкти політичної системи є активними носіями політичних інтересів та учасниками процесів формування і реалізації державної політики. Їхній склад та роль визначені Конституцією України, законодавством і фактичними умовами функціонування політичного життя, зокрема в умовах воєнного стану.

Структура політичної системи складається з взаємопов'язаних елементів і підсистем, що включають державу та її органи, політичні партії, суспільні організації й рухи, інші об'єднання громадян у поєднанні з нормативно-правовою базою, політичною ідеологією та цінностями. Кожен компонент

реалізує власні цілі, завдання та функції, використовуючи специфічні методи, форми та засоби [26, С. 163-172].

Суб'єктами політичної системи України виступають різні соціальні інститути, кожен із яких виконує специфічні функції у процесі формування та реалізації державної влади. Центральним елементом політичної системи є народ як конституційно визначений носій суверенітету та єдине джерело влади. Громадяни реалізують свої владні повноваження переважно через механізми представницької та безпосередньої демократії, зокрема шляхом участі у виборах та референдумах.

Таблиця 1.1

Основні суб'єкти політичної системи України [1-11]

Група суб'єктів	Характеристика	Основні функції в політичній системі
1	2	3
Народ (громадяни)	Носій суверенітету та єдине джерело влади	Участь у виборах і референдумах, контроль за владою, формування політичних уподобань
Законодавча влада (Верховна Рада України)	Представницький орган, парламент	Законотворчість, контроль за урядом, затвердження бюджету, ратифікація міжнародних договорів
Виконавча влада (Кабінет Міністрів, міністерства, ЦОВВ)	Центральний орган державного управління	Реалізація законів, формування та виконання державної політики, управління державними ресурсами
Судова влада (суди різних інстанцій)	Незалежна система правосуддя	Захист прав і свобод громадян, вирішення спорів, забезпечення верховенства права
Президент України	Глава держави, гарант Конституції	Представництво держави, формування безпекової політики, координація гілок влади, кадрові призначення
Органи місцевого самоврядування	Представники територіальних громад	Управління місцевим розвитком, надання публічних послуг, ухвалення місцевих рішень

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Політичні партії	Організовані об'єднання громадян	Участь у виборах, формування влади, вираження інтересів соціальних груп, політична конкуренція
Громадські організації та рухи	Неурядові об'єднання	Громадський контроль, адвокація, експертна діяльність, вплив на формування політики
Профспілки	Представники найманих працівників	Соціальний діалог, захист трудових прав, участь у розробці соціальної політики
Засоби масової інформації (ЗМІ)	Інститути масової комунікації	Формування громадської думки, інформування, контроль за владою
Політичні лідери	Особи з високим рівнем політичного впливу	Формування політичних рішень, мобілізація суспільства, визначення стратегічних напрямів розвитку

Президент України є одним із ключових суб'єктів політичної системи, який виконує функції гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності, дотримання Конституції та забезпечення стабільності державної влади. У мирний час він посідає провідне місце у системі стримувань і противаг, поєднуючи елементи арбітражної, представницької та координаційної функцій. Однак у період воєнного стану роль Президента суттєво трансформується та набуває рис посиленої виконавчої концентрації. Президент України як глава держави, який виконує функції гаранта суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу [27, С. 7–61].

2014–2022 рр. – ескалація російської збройної агресії. Президент України виконував функції Верховного Головнокомандувача, ухвалював рішення про часткові та загальні мобілізації, здійснював стратегічне керівництво силами оборони, координував роботу РНБО, що стало ключовим у стабілізації обороноздатності держави.

2022–2025 рр. – повномасштабна війна. Президент Володимир Зеленський в умовах воєнного стану реалізував повноваження щодо:

- запровадження загальної мобілізації та продовження воєнного стану;

- оперативного ухвалення рішень щодо оборонних закупівель, логістики, дипломатичної підтримки;
- координації міжнародних коаліцій (наприклад, «танкової», «авіаційної», «ППО»), що стало прецедентом у сучасній європейській політиці;
- введення спеціального режиму роботи обласних військових адміністрацій, які фактично виконують частину функцій виконавчої влади на місцях [28, С. 224–233].

Під час кризових ситуацій Президент звертається до Конституційного Суду, вносить законопроекти про невідкладні заходи, а також може призупиняти повноваження окремих органів у разі їхньої неспроможності діяти (наприклад, усунення голів ОДА та ОВА за неналежну роботу в умовах війни).

У воєнний період Президент представляє Україну на ключових дипломатичних майданчиках (Рада Безпеки ООН, саміти НАТО, G7, ЄС), формує коаліції підтримки, укладає міжнародні безпекові угоди – наприклад, Декларацію «G7 про гарантії безпеки» (2023) і наступні двосторонні безпекові договори у 2024–2025 рр.

Таким чином, Президент України, будучи главою держави та гарантом суверенітету, територіальної цілісності й конституційного ладу, у період воєнного стану трансформує свою роль у напрямі посилення виконавчої та координаційної функцій. Це дозволяє забезпечити оперативність управління, єдність політико-військового керівництва, узгодженість дій державних інституцій та збереження державності в умовах екстремальних викликів.

Важливу роль у забезпеченні функціонування політичної системи відіграє держава та її інституційний апарат. До ключових структур належать:

- законодавча влада, представлена Верховною Радою України, що здійснює нормотворчу діяльність;
- виконавча влада, яку формує Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, відповідальні за реалізацію державної політики;
- судова влада, що забезпечує правосуддя через систему судів;

– органи місцевого самоврядування, які представляють інтереси територіальних громад і забезпечують автономне вирішення питань місцевого значення.

Значущими суб'єктами політичної системи є політичні партії – організовані об'єднання громадян, що формуються з метою участі у боротьбі за владу, представництва інтересів певних соціальних груп та впливу на державну політику (наприклад, «Слуга народу», «Європейська Солідарність» тощо). Поряд із ними функціонують громадські організації та суспільні рухи неурядового характеру, які здійснюють вплив на політико-управлінські процеси у сферах захисту прав людини, екології, благодійності, волонтерства та інших суспільно значущих напрямів.

Специфіка політичних партій як суб'єктів державної влади полягає в їхній здатності інтегрувати та узгоджувати різноманітні суспільні інтереси, що дає змогу виробляти нормативні рішення, які визначають регулятивні засади функціонування соціального середовища. Водночас політичні партії не лише формують політичні орієнтири, а й беруть пряму участь у реалізації прийнятих рішень, трансформуючи їх у конкретні управлінські дії. У цьому контексті вони виступають інститутами посередництва між соціальними групами – класовими, етнічними, релігійними чи іншими – та механізмами ухвалення рішень у межах системи державної влади, будучи невід'ємним елементом демократичної політичної системи. Рівень відкритості суспільства значною мірою визначає ефективність, стабільність і легітимність демократичних інститутів.

Діяльність політичних партій суттєво впливає як на нормотворчу, так і на виконавчу компоненти державної влади. Парламентські партії, формуючи стратегічні напрями розвитку держави та відповідну законодавчу базу, забезпечують реалізацію функції нормотворчості, а їхня ідеологія становить важливу складову політичного потенціалу держави. Перемога партії у виборчому змаганні трансформує її у повноцінного суб'єкта державного управління, здатного здійснювати значний вплив на соціальні процеси загальнодержавного масштабу. Такий вплив зумовлюється доступом до

владних ресурсів, участю в їх розподілі та можливістю використовувати нормотворчі механізми для досягнення політичних та суспільних цілей.

Ефективність політичних партій як суб'єктів державного управління залежить від низки умов, які забезпечують їхню спроможність до конструктивної взаємодії з громадянським суспільством. До ключових умов належать: систематичне та всебічне інформування громадськості про діяльність органів державної влади; перехід від епізодичних заходів зі зв'язків з громадськістю до інституціоналізованої системи комунікації; забезпечення правдивості та повноти інформації; формулювання реалістичних цілей і чітких шляхів їх досягнення; використання зрозумілих форм подання інформації; застосування аргументованих рішень замість необґрунтованих відмов; надання громадськості можливості брати участь у обговоренні державних ініціатив; впровадження практик інституційного зворотного зв'язку, таких як «дні скарг» чи «дні пропозицій»; відмова від нав'язування рішень громадським організаціям; а також здійснення превентивної комунікації з метою зниження соціальної напруги. Додатковим чинником є формування у державних службовців стійкого відчуття громадянської відповідальності та професійної етики.

Політичні партії відіграють ключову роль у взаємозв'язку держави та громадян, оскільки саме вони формують політичні пропозиції, які відповідають суспільним очікуванням, та мобілізують підтримку виборців у процесі легітимізації влади. У цьому контексті особливо важливим є нормативно-правове забезпечення їх діяльності. Зокрема, чинне виборче законодавство, включно із Законом України «Про вибори народних депутатів України» [3], визначає громадські організації як суб'єктів виборчого процесу та регламентує повноваження офіційних спостерігачів, які діють відповідно до відповідних статей закону й можуть бути достроково позбавлені повноважень у разі порушень установлених норм.

Правовий статус політичних партій і громадських об'єднань регулюється на двох рівнях – конституційному та поточному. До конституційного рівня

належать положення Конституції України, а до поточного – закони про політичні партії, громадські об'єднання, виборче законодавство та інші нормативні акти, що визначають порядок реєстрації партій, їх організаційну структуру, діяльність у виборчих процесах та взаємодію з органами державної влади. Незважаючи на наявність широкої законодавчої бази, її подальше вдосконалення залишається актуальним завданням держави з огляду на потребу розвитку демократичних інститутів та забезпечення реальної участі громадянського суспільства у виробленні та контролі політичних рішень.

Таким чином, формування ефективного діалогу між державою та громадськістю є ключовою умовою демократизації державного управління. Реальна участь громадян і політичних партій у процесах вироблення та реалізації державної політики створює підґрунтя для зміцнення легітимності влади, підвищення довіри суспільства та формування зрілої політичної системи.

Важливим суб'єктом політичних процесів є також політичні лідери – індивіди, які завдяки особистому авторитету, компетентності та суспільному визнанню визначально впливають на формування політичних рішень, напрямів державної політики та загальну динаміку політичного розвитку країни. Політичні лідери є одним із ключових суб'єктів політичної системи, оскільки їхня діяльність безпосередньо визначає зміст, пріоритети та характер політичних процесів. Їхнє лідерство ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, професійної компетентності, політичного досвіду та здатності ухвалювати стратегічні рішення в умовах високої невизначеності. Саме тому політичні лідери виконують системоутворювальну функцію, спрямовану на мобілізацію громадян, забезпечення суспільної згуртованості, формування стратегічних векторів внутрішньої й зовнішньої політики та стабілізацію політичного режиму в умовах кризових викликів.

У демократичних політичних системах роль політичних лідерів визначається не лише їхнім формальним статусом, а й рівнем суспільної довіри, здатністю до комунікації, відкритістю до діалогу та умінням інтегрувати інтереси різних соціальних груп. Лідери виступають посередниками між

державою та громадянським суспільством, забезпечуючи представництво суспільних інтересів у політичних рішеннях і виступаючи каталізаторами демократичних перетворень. У цьому контексті значущим є їх уміння ефективно працювати в політичних інститутах – парламенті, уряді, політичних партіях – і формувати коаліції, необхідні для ухвалення комплексних управлінських рішень.

У кризових умовах, зокрема в період воєнного стану, політичне лідерство набуває особливої ваги, оскільки потребує підвищеної відповідальності, стратегічного мислення та здатності підтримувати високий рівень морально-психологічної стійкості суспільства. Лідери стають ключовими фігурами у забезпеченні національної безпеки, мобілізації ресурсів, формуванні системи оборонного управління та підтриманні легітимності політичного режиму. Їхня комунікативна діяльність, що включає регулярне інформування суспільства, формування суспільного консенсусу та протидію дезінформації, є важливим інструментом підтримання політичної стабільності.

З огляду на це політичні лідери виконують мультифункціональну роль: стратегічних рішень, символів національної єдності, координаторів політичних інтересів та мобілізаційних акторів у періоди суспільних трансформацій. Їхній вплив на політичний розвиток держави є визначальним, оскільки саме від їхнього бачення, ціннісних орієнтацій та управлінської компетентності залежить якість державної політики, ефективність політичних інститутів і загальна траєкторія розвитку країни.

Окреме та важливе місце в політичній системі посідають профспілки, які виконують функцію представництва й захисту прав та інтересів найманих працівників, забезпечуючи інституційну основу для формування та підтримання соціального діалогу в державі. Як організовані форми самооборони трудових колективів, профспілки не лише виступають стороною у тристоронніх переговорах між державою, роботодавцями та працівниками, але й впливають на розподіл соціально-економічних ресурсів, умови оплати праці, стандарти охорони праці та рівень соціальних гарантій. Їхня діяльність сприяє

стабілізації соціально-трудова відносин, формуванню консенсусу між ключовими групами інтересів та запобіганню соціальним конфліктам, що робить профспілки вагомим елементом демократичної політичної системи.

Значну роль у забезпеченні функціонування політичної системи відіграють засоби масової інформації, які формують суспільну думку, політичні орієнтації та рівень громадської активності. Медіа виконують функцію комунікативного посередника між державними інститутами та громадянами, забезпечуючи доступ до інформації про діяльність органів влади, ухвалені рішення, політичні ініціативи та ризики, що постають перед суспільством. Окрім інформаційної ролі, ЗМІ виступають інструментом публічного контролю та формування прозорості політичних процесів, розкриваючи факти зловживань, корупції, недоброчесних практик або неефективного управління.

У сучасних умовах цифровізації інформаційний простір, у тому числі соціальні мережі, посилює вплив медіа на політичну поведінку громадян, формування електоральних уподобань та мобілізацію суспільства. Таким чином, профспілки та засоби масової інформації виступають невід'ємними складовими політичної системи, забезпечуючи баланс інтересів, підтримання демократичних процесів та розвиток механізмів громадського контролю.

1.3. Нормативно-правове забезпечення функціонування політичної системи

Політика в Україні керується принципами верховенства права, демократії, поділу влади та прав людини. Законодавство забезпечує реалізацію цих принципів, встановлюючи процедури виборів, формування органів влади, захисту політичних прав (свобода слова, зборів).

Нормативно-правове забезпечення виборчого процесу в Україні ґрунтується на системі актів конституційного та галузевого рівня, що визначають засади формування органів державної влади, порядок організації виборів та гарантії політичних прав громадян. Центральне місце у цій системі

посідає Конституція України [1], яка закріплює принципи народного суверенітету, встановлює загальні засади виборчого процесу, визначає форми безпосередньої демократії та гарантує невід'ємні права громадян, включно зі свободою слова, зборів і політичного волевиявлення.

На конституційному рівні також закріплено порядок формування представницьких органів влади шляхом загального, рівного та таємного голосування (зокрема статті 70, 76 та ін.). Законодавство України щодо виборів, формування влади та політичних прав базується на Конституції України [1] та спеціалізованих законах, таких як «Про вибори Президента України» [2], «Про вибори народних депутатів України» [3], і «Про Центральну виборчу комісію» [4]. Правове регулювання парламентських виборів здійснюється Законом України «Про вибори народних депутатів України» [3], визначає процедури підготовки та проведення виборів до Верховної Ради України, засади застосування пропорційної виборчої системи з відкритими списками, вимоги до кандидатів та механізми забезпечення прозорості виборчого процесу. Вибори глави держави регулюються Законом України «Про вибори Президента України» [2], що встановлює порядок організації президентських виборів, етапи виборчої кампанії, особливості голосування та підрахунку голосів. Ключовим інституційним елементом виборчої системи є Центральна виборча комісія, правовий статус якої визначено Законом України «Про Центральну виборчу комісію» [4]. Цей акт закріплює ЦВК як постійно діючий державний орган, відповідальний за організаційне, адміністративне та контрольне забезпечення виборчих процесів. Ведення та актуалізацію персоніфікованих даних про виборців забезпечує Закон України «Про Державний реєстр виборців» [6], який регулює порядок формування, оновлення та використання реєстру з метою гарантування достовірності списків виборців.

Функціонування політичної системи в умовах воєнного стану опирається на конституційні положення та спеціальні закони, що встановлюють правовий режим воєнного стану і правовий статус тимчасово окупованих територій. Закон «Про правовий режим воєнного стану» [8] формалізує порядок введення

та скасування надзвичайного режиму, визначає правовий статус органів виконавчої влади, їхні надзвичайні повноваження та може спричиняти тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян у цілях національної безпеки. Це створює юридичну підставу для концентрації виконавчої влади та посилення координації збройних і цивільних інституцій.

Закон від 15.04.2014 року «Про правовий режим тимчасово окупованих територій» [9] закріплює положення про збереження юрисдикції України над окупованими територіями, дає визначення правового статусу таких територій та встановлює особливі процедури захисту прав громадян (внутрішньо переміщених осіб, власників майна тощо). Нормативна фіксація цього статусу має політичний ефект – легітимаційну претензію держави на ці території, що визначає зовнішньополітичні та внутрішньополітичні дії (декларації, санкції, гуманітарні механізми).

Законодавство про Військово-цивільні адміністрації [7] встановлює правову базу для створення тимчасових органів виконавчої влади в районах, де звичайні органи не можуть виконувати функції через бойові дії або окупацію. Військово-цивільні адміністрації забезпечують безперервність державного управління, координацію гуманітарних, безпекових та відновлювальних заходів. Політично це означає де-факто відчуження частини повноважень місцевого самоврядування в умовах кризової мобілізації ресурсів – з одного боку, підвищується оперативність реагування; з іншого – зростає ризик ослаблення місцевої демократичної легітимності.

Нормативна база формально закріплює координацію між цивільними органами управління та силовими структурами. На практиці це трансформує політичну систему в гібридну модель «цивільно-військового керування» в районах бойових дій: військові суб'єкти набувають вирішального впливу на порядок денний, бюджети та пріоритети відновлення. Така зміна балансу має довгострокові наслідки для політичної культури й інституційної рівноваги. Законодавство передбачає механізми захисту внутрішньо переміщених осіб, порядок реєстрації місця проживання, особливості доступу до освіти і

соцвиплат (накази МОН, постанови КМУ). Проте масивне обмеження прав у надзвичайних умовах створює політичний ризик ерозії довіри, якщо ці обмеження не супроводжуються прозорою процедурою та ефективним контролем.

Постанови, що стосуються створення кадрового резерву і планів відновлення, демонструють державну стратегію зміцнення адміністрування на деокупованих територіях. Це важливий елемент відновлення легітимності та відновлення публічних сервісів, однак потребує системних інвестицій у бюджет, підготовку кадрів і механізми антикорупційного контролю.

Наявна законодавча база (закони про тимчасово окуповані території, про воєнний стан, закон про Військово-цивільні адміністрації та численні підзаконні акти) створює правову основу для мобілізації ресурсів і підтримки державного суверенітету в кризі. Ця база формує тимчасовий перелом інституційних ролей: збільшує роль центральної виконавчої влади і військових структур, одночасно ставлячи завдання щодо відновлення місцевої демократичної підзвітності після стабілізації. Для того, щоб політична система зберігала легітимність і відновлювалася після війни, необхідно поєднати заходи безпеки з прозорими процедурами контролю та планами реінтеграції, закріпленими в праві.

Проблемні місця у законодавчому регулюванні з точки зору політичної системи

1. Баланс безпеки та демократичної підзвітності. Надмірна концентрація повноважень без прозорих механізмів парламентського та судового контролю може призвести до тривалої ерозії інституційних стримувань.

2. Легітимність Військово-цивільні адміністрації та місцева участь. Відсутність чітких процедур повернення повноважень місцевому самоврядуванню після стабілізації створює ризик конфлікту з населенням і підриває довіру.

3. Координація гуманітарної політики та реструктуризації ресурсів. Розбіжності між центральними планами (КМУ) та регіональними потребами можуть знизити ефективність відновлення.

4. Недостатня правова визначеність перехідного періоду. Проєкт закону про перехідний період існує, але невпевненість у його термінах і механізмах (перехідне правосуддя, відновлення прав) ускладнює політичне планування.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПОЛІТИЧНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

2.1. Особливості державного управління в умовах воєнного стану

Політична система України є парламентсько-президентською республікою, де влада розділена на законодавчу (Верховна Рада), виконавчу (Кабінет Міністрів на чолі з Прем'єр-міністром) та судову. Головою держави та Верховним Головнокомандувачем є Президент України.

24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан Указом № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6], який підписаний Президентом України. Військова агресія Російської Федерації змінила українську та світову реальність, створивши нові загрози та виклики в усіх сферах життя. Не стало винятком і політичне управління, яке з 24 лютого і до сьогодні вимушене забезпечувати безперервне функціонування політичного процесу в умовах війни [4, с. 45]. Війна є викликом, який вимагає ефективного функціонування системи політичного управління, щоб загроза зовні не зламала країну зсередини і щоб однозначно мінімізувати загрози ззовні. Повномасштабна війна Росії проти України та введення режиму воєнного стану позначилася на особливостях процесу політичного управління в державі, які визначаються насамперед Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [8], а саме: призупинення виборів до органів влади всіх рівнів; заборона проведення референдумів, демонстрацій, мітингів тощо; утворення військових адміністрацій.

Таблиця 2.1

Особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану

Елемент політичної системи	Опис / нормативна основа	Функції в умовах воєнного стану
Форма правління	Парламентсько-президентська республіка	Забезпечення розподілу гілок влади, взаємного контролю та стабільності політичної системи
Президент України	Глава держави, Верховний Головнокомандувач;	Керівництво обороною, ухвалення рішень щодо безпеки, введення та

	Конституція України	продовження воєнного стану
Верховна Рада України	Законодавчий орган; Конституція України	Прийняття оборонних законів, контроль за урядом, затвердження мобілізаційних рішень
Кабінет Міністрів України	Виконавчий орган; Конституція України, Закон «Про КМУ»	Реалізація державної політики, управління ресурсами, забезпечення оборонно-промислових програм
Судова влада	Конституція України, профільні закони	Захист прав громадян у воєнних умовах, забезпечення верховенства права
Воєнний стан (Указ Президента № 64/2022)	Введений 24.02.2022	Призупинення виборів, заборона мітингів, обмеження прав, утворення військових адміністрацій
Закон «Про правовий режим воєнного стану»	Окремий закон	Визначає повноваження влади, режим обмежень, механізми управління державою під час війни
Військові адміністрації	Законодавчо визначені, створюються в умовах воєнного стану	Управління територіями, де цивільна влада не може функціонувати в повному обсязі
Ставка Верховного Головнокомандувача	Указ № 72/2022; впроваджено на основі рішення РНБО 2017 р.	Вищий орган стратегічного управління обороною, ухвалення рішень щодо дій ЗСУ та силових органів
Голова Ставки (Президент)	Конституційні норми, Указ № 72/2022	Керівництво обороною, координація між силовими структурами, прийняття стратегічних рішень
Склад Ставки	Вищі посадовці сектору безпеки: Прем'єр-міністр, міністри оборони й МВС, керівники СБУ, ГУР, ДПСУ, Генштабу, ДСНС, Нацполіції	Міжвідомча координація, оперативне реагування, стратегічне планування
РНБО України	Конституція, Закон «Про РНБО»	Підготовка рішень у сфері безпеки, координація державної політики оборони
Скасований Воєнний кабінет РНБО	Функції передані Ставці	Усунення дублювання органів, зміцнення централізованої моделі управління
Мета створення Ставки	Нормативно визначена в указах 2017 та 2022 рр.	Централізація управління, пришвидшення рішень, об'єднання політичного та військового компонентів управління

Ставка Верховного Головнокомандувача ЗСУ – це вищий орган військово-політичного управління обороною України, утворений Президентом, що координує дії вищого військового керівництва та органів влади під час воєнного стану для ухвалення ключових рішень щодо оборони. Вона була створена указом Президента № 72/2022 від 24 лютого 2022 року [11] з початком повномасштабного вторгнення. Її очолює Президент України, а до складу входять ключові міністри, керівники силових структур, РНБО, Генштабу та інші високопосадовці для забезпечення ефективного керівництва Збройними Силами та державою під час війни.

Інститут Ставки Верховного Головнокомандувача посідає центральне місце у механізмі стратегічного управління сектором безпеки й оборони України в умовах воєнного стану. Її діяльність ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій основі: інституцію було легалізовано Указом Президента України від 10 жовтня 2017 року № 313/2017 [12], яким вводилося в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо удосконалення системи стратегічного керівництва обороною держави. Безпосередньо Ставка була утворена Указом Президента № 72/2022 [11], виданим у перший день повномасштабної збройної агресії РФ проти України, що визначило її як ключовий орган координації та оперативного управління оборонними процесами.

Головою Ставки відповідно до Конституції та законодавства України є Президент України, який водночас виконує функції Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Координаційний компонент забезпечує Секретар Ради національної безпеки і оборони України, який організовує роботу Ставки та гарантує узгодженість дій між її членами; у різні періоди ці функції виконували, зокрема, Рустем Умеров і раніше Олексій Данілов. До складу Ставки входять ключові посадові особи сектору безпеки та оборони, серед яких Прем'єр-міністр України, міністри оборони та внутрішніх справ, керівники Служби безпеки України, Головного управління розвідки, Державної прикордонної служби, Генерального штабу, Національної поліції,

Державної служби з надзвичайних ситуацій, Головнокомандувач Збройних Сил України та інші визначені Президентом посадові особи. Така інституційна конфігурація забезпечує комплексний, міжвідомчий характер ухвалення рішень.

Функціонально Ставка виступає вищим органом воєнного управління, уповноваженим ухвалювати найважливіші рішення з питань оборони держави, планування та забезпечення ведення воєнних дій, координації роботи силових структур і підтримання безперебійного функціонування системи управління військами в умовах активної фази війни. Саме в межах роботи Ставки формуються оперативно-стратегічні завдання, визначаються пріоритети використання ресурсів, оцінюються наявні загрози та ухвалюються рішення щодо реагування на них.

Створення Ставки Верховного Головнокомандувача супроводжувалося припиненням діяльності Воєнного кабінету РНБО, що стало логічним етапом інституційного реформування системи оборонного планування. Така трансформація дозволила перейти від дорадчого механізму до більш жорсткої та централізованої структури управління оборонними процесами, що відповідає вимогам сучасної війни високої інтенсивності.

Метою утворення Ставки є забезпечення централізації та ефективної координації військового управління, підвищення швидкості та якості реагування на загрози, а також оптимізація взаємодії між усіма силовими структурами, органами державної влади та розвідувальними інституціями. Наявність такого органу дозволяє забезпечити єдине стратегічне керівництво обороною держави, уможливаючи узгоджене функціонування політичного та військового компонентів національної безпеки в умовах збройної агресії.

Правова основа управління під час воєнного стану в Україні визначена Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а також Конституцією України, яка наділяє Президента України правом вводити воєнний стан і визначати межі його дії. У цьому контексті Президент виступає верховним головнокомандувачем Збройних Сил, що легітимізує його право на директивне

управління сектором безпеки та оборони, а також координує роботу державних органів задля забезпечення обороноздатності країни.

Таблиця 2.2

Особливості управлінських процесів у період воєнного стану

№	Особливість управлінських процесів	Зміст та характеристика
1	Централізація ухвалення рішень	Концентрація стратегічного планування, контролю за виконанням воєнних завдань і мобілізації ресурсів у Президента України, Офісі Президента та Ставці Верховного Головнокомандувача. Забезпечує швидкість і єдність командування.
2	Міжвідомча координація	Системна взаємодія Кабінету Міністрів, силових структур, місцевих адміністрацій та розвідувальних органів для узгодження дій та оперативного реагування на загрози. Формує інтегровану модель державного управління.
3	Пріоритетність безпеки та оборони	Перерозподіл ресурсів на потреби оборони; тимчасове обмеження окремих демократичних процедур (вибори, мітинги, референдуми) з метою збереження стабільності та боєздатності держави.
4	Гнучкість і адаптивність управління	Постійне коригування рішень залежно від змін бойової обстановки та економічних умов; делегування повноважень для оперативного реагування за умови збереження стратегічної вертикалі.
5	Посилення ролі виконавчої влади	Ухвалення оперативних рішень переміщується до Президента та Ставки; Верховна Рада виконує переважно функції легітимації та правового забезпечення. Формується модель «воєнного президенталізму».

В умовах повномасштабної агресії такі зміни управлінської архітектури забезпечують можливість своєчасного реагування на загрози, організації мобілізації людських та матеріальних ресурсів, координації дій військових і цивільних структур, а також підтримки морального і політичного лідерства держави. Разом із тим, концентрація влади у воєнний період породжує ризики надмірної персоналізації влади та потенційного порушення демократичних норм, що потребує балансу між оперативністю управління та контролем з боку суспільства й конституційних органів.

Управління в умовах воєнного стану є специфічною формою державно-політичної діяльності, яка поєднує централізацію, міжвідомчу координацію, оперативність і стратегічне планування, і водночас передбачає особливу відповідальність керівних інституцій перед суспільством та державою.

Запровадження воєнного стану в Україні призвело до трансформації інституційної основи державного управління територіально-політичною системою: утворення обласних і районних військових адміністрацій [7], а також до «надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню (Головнокомандувачу ЗСУ, Командувачу об'єднаних сил ЗСУ, командувачам видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачам (начальникам) органів військового управління, командирам з'єднань, військових частин ЗСУ та інших військових формувань), військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії» (ст. 1) [6].

Обласні та районні військові адміністрації (ВА) утворюються Президентом України за поданням командування або державних адміністрацій, з метою управління територіями під час воєнного стану, замінюючи собою ОДА та РДА, припиняючи повноваження відповідних місцевих рад та органів, для забезпечення оборони, безпеки, порядку та життєдіяльності регіону, з головами, що призначаються та звільняються Главою держави. У таких адміністраціях до публічних управлінців на різні посади відбулася доукомплектація військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, які наділені спеціальними навичками та досвідом. Це ще один фактор, який сприяє підвищенню ефективності публічного управління під час війни.

Утворення ВА в Україні ґрунтується на правовому режимі воєнного стану та положеннях законодавства про місцеве самоврядування. Ініціатива створення таких адміністрацій належить Президенту України, який приймає відповідне рішення на основі чинних законів, зокрема з урахуванням потреб оперативного управління регіонами у кризових умовах.

Механізм утворення ВА передбачає використання існуючої інфраструктури обласних та районних державних адміністрацій (ОДА/РДА). Голови цих адміністрацій автоматично стають начальниками відповідних військових адміністрацій. У момент запровадження ВА повноваження

відповідних обласних та районних державних адміністрацій, а також сільських, селищних і міських рад припиняються, що дозволяє забезпечити централізоване управління на території регіону.

Начальник обласної ВА призначається безпосередньо Президентом України, тоді як формування персонального складу адміністрації визначається у координації з військовим командуванням та Генеральним штабом Збройних Сил України. Основною метою діяльності ВА є забезпечення управління регіоном, підтримання громадської безпеки та порядку в умовах воєнного стану, оперативне реагування на загрози та координація силових і цивільних структур.

Контроль за виконанням повноважень ВА розподіляється між ключовими органами влади: Генеральний штаб ЗСУ відповідає за питання оборони та громадської безпеки, а Кабінет Міністрів України здійснює контроль за іншими сферами діяльності адміністрацій. Таким чином, військові адміністрації виступають ефективним інструментом централізації влади у воєнний період, тимчасово заміщуючи традиційні органи місцевого самоврядування та державні адміністрації задля забезпечення оперативності та ефективності управління.

З одного боку, очевидно, що в умовах воєнного стану традиційна політична діяльність «згортається», переживає обмеження, пов'язані як з технічною неможливістю реалізації демократичних процедур, так і з намаганням правлячої еліти нівелювати вплив політично-опозиційних партійних структур та їх засобів інформації для досягнення консолідації, ідеологічної щільності, що визнається чинником перемоги у війні. Тобто простір «політичного», який передбачає «діалог», у такі часи поступається «військовому», який передбачає «монолог сильнішого» [4, с. 14].

Окремою проблемою є робота політичного управління на тимчасово окупованих територіях і в районах ведення активних бойових дій. У населених пунктах, де зруйновано чи порушено інфраструктуру та логістику, виникають не лише питання про забезпечення потреб населення й організації для них

максимально безпечних умов, але й про поводження з документами, питання евакуації, створення гуманітарних коридорів, продовольчу логістику.

Так, наприклад, на місцевому рівні наразі актуальною є робота за напрямками:

- робота з внутрішньо переміщеними особами;
- налагодження отримання та розповсюдження гуманітарної допомоги;
- цивільний захист населення.

2.2. Трансформація взаємодії гілок влади

Державне управління в умовах воєнного стану характеризується радикальною трансформацією звичайних механізмів політичного й адміністративного регулювання, що зумовлено необхідністю забезпечення ефективного реагування на зовнішні загрози та безпеку держави. Основною особливістю такої форми управління є концентрація повноважень у руках ключових виконавчих і військових інституцій, що дозволяє пришвидшити ухвалення рішень та їх практичне виконання у кризових умовах.

Особливості державного управління в умовах воєнного стану в Україні проявляються у трансформації інституційної архітектури влади, зміні процедур ухвалення рішень та тимчасовому посиленні централізації, що забезпечує здатність держави реагувати на критичні загрози та підтримувати функціонування політичної системи. Воєнний стан спричинив активізацію діяльності військових адміністрацій, які на рівні областей і районів перебравли на себе повноваження частини місцевого самоврядування в умовах загрози або бойових дій, забезпечуючи управління ресурсами, евакуацію населення, реалізацію оборонних заходів та контроль за роботою місцевих органів влади. Паралельно відбулося посилення ролі Ради національної безпеки і оборони України, яка перетворилася на ключовий центр кризового та стратегічного управління, ухвалюючи рішення щодо санкційної політики, державного

контролю над критичною інфраструктурою, протидії колабораціонізму та інформаційній безпеці.

Діяльність Верховної Ради України та Кабінету Міністрів також зазнала адаптації: парламент перейшов до прискорених процедур розгляду та ухвалення законів, зокрема оборонного та мобілізаційного характеру, а уряд – до режиму оперативного прийняття рішень із питань економічної стабільності, мобілізації ресурсів та забезпечення роботи критичної інфраструктури. У межах мобілізаційної політики держава отримала розширені можливості перерозподілу матеріальних, транспортних і трудових ресурсів, залучення підприємств до оборонних замовлень, реквізиції майна для потреб оборони та координації роботи об'єктів енергетики й логістики, що було особливо важливим у період масованих атак на енергетичну систему.

Інформаційний простір також зазнав суттєвої трансформації – запроваджено спеціальні режими стратегічних комунікацій, посилено державну координацію поширення інформації, створено інституційні механізми протидії дезінформації, що стало основою для стабільного функціонування єдиного інформаційного простору у період активних бойових дій. У межах правового режиму воєнного стану впроваджуються тимчасові обмеження конституційних прав і свобод, такі як комендантська година, обмеження масових зібрань або специфічні заходи контролю та безпеки, які не скасовують демократичні механізми, але спрямовані на їх захист і стабілізацію державної влади в умовах загрози.

У контексті воєнного стану державне управління України набуває специфічних рис, що відображають підвищені вимоги до оперативності, координації та концентрації владних рішень. Окрім діяльності Ставки Верховного Головнокомандувача, важливими прикладами інституційних змін виступає перерозподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади. Так, військові адміністрації – обласні, районні та міські – отримують розширені управлінські компетенції, включаючи регулювання переміщення населення, організацію оборонних заходів, мобілізаційної підготовки та

забезпечення критичної інфраструктури. У 2024–2025 рр. саме військові адміністрації Харківської, Херсонської та Донецької областей здійснювали оперативну евакуацію населення, координацію гуманітарних потоків і відновлення життєзабезпечення після масованих обстрілів, демонструючи підвищений рівень централізованого управління.

Кабінет Міністрів України також зазнає суттєвої трансформації: під час воєнного стану уряд отримує право ухвалювати нормативні акти, що безпосередньо регулюють економічну безпеку, оборонно-промислову діяльність та мобілізацію ресурсів. Прикладами таких рішень є затвердження порядку бронювання військовозобов'язаних для забезпечення функціонування критично важливих підприємств, створення додаткових резервів палива, впровадження механізмів пріоритетного державного замовлення для оборонної сфери. Урядові рішення у 2023–2025 рр. щодо стабілізації енергетичної системи, розгортання програм швидких відновлювальних робіт та цифрової координації гуманітарних постачань демонструють зміну характеру діяльності Кабінету Міністрів у бік кризового та антикризового управління.

Окреме значення мають правоохоронні органи та сектор безпеки, зокрема Національна поліція, Служба безпеки України, Державна служба з надзвичайних ситуацій та Національна гвардія. У воєнний період вони виконують розширені функції – забезпечують контрдиверсійний режим, охорону об'єктів критичної інфраструктури, контроль за дотриманням комендантської години та режимних заходів. Практичним прикладом є запровадження у 2022–2025 рр. посиленого фільтраційного контролю на деокупованих територіях, що дозволило протидіяти диверсійним групам та відновити базовий рівень безпеки.

Важливу роль відіграє й сектор цивільної оборони, який забезпечує роботу систем оповіщення, розгортання укриттів, організацію рятувальних операцій після ракетних ударів. ДСНС неодноразово демонструвала критичну роль у стабілізації ситуації після масованих атак на Київ, Харків чи Дніпро,

коли швидкість реагування прямо впливала на кількість врятованих людей та відновлення інфраструктури.

Особливості державного управління в умовах воєнного стану охоплюють не лише діяльність вищого військово-політичного керівництва, а й системні зміни в роботі центральних органів виконавчої влади, військових адміністрацій, правоохоронних структур та служб цивільного захисту, що забезпечує інтеграцію військових, безпекових і цивільних функцій у єдиний механізм гарантування стійкості держави.

Суттєво змінюється і робота органів місцевого самоврядування, що переходять до спеціальних процедур ухвалення рішень, спрощених форм засідань, онлайн-форматів та делегування частини повноважень військовим адміністраціям. Ці процеси спрямовані на забезпечення безперервності управління, оперативності реагування та координації діяльності в умовах підвищеної небезпеки. У сукупності перелічені трансформації формують специфічну модель державного управління, яка поєднує елементи демократичної легітимності та централізованої ефективності, дозволяючи державі зберігати керованість, політичну стабільність і функціональність під час війни.

У воєнний період також активізується діяльність сектора стратегічних комунікацій, який забезпечує узгоджене інформування населення, протидію дезінформації та підтримання суспільної стійкості. Координаційні центри стратегічних комунікацій при РНБО, Міністерстві оборони та Міністерстві культури та інформаційної політики забезпечують оперативне поширення офіційної інформації, спростування фейків та формування єдиного комунікаційного підходу держави. У 2022–2025 рр. саме завдяки системі стратегічних комунікацій вдалося мінімізувати наслідки російських інформаційних операцій, спрямованих на дестабілізацію внутрішньої ситуації, підрич довіри до оборонного сектору та створення панічних настроїв.

Значні зміни відбуваються і в управлінні економічними ресурсами. На період дії воєнного стану держава запроваджує особливі режими контролю за

переміщенням товарів, критичного імпорту, оборотними запасами та роботою підприємств, важливих для оборони. Урядові рішення щодо створення Оборонного фонду, централізованого управління оборонними бюджетами, розширення можливостей для державно-приватного партнерства у виробництві безпілотників, боєприпасів та засобів захисту демонструють перехід економіки до моделі “економіки стійкості”. Показовими є приклади швидкого запуску виробничих потужностей у сфері дронів, систем радіоелектронної боротьби та логістичного обладнання, що реалізовувалися у 2023–2024 рр. через прискорені адміністративні процедури та спеціальні урядові програми.

Водночас Національний банк України здійснює критично важливу функцію фінансової стабілізації: забезпечує контроль інфляції, регулювання валютного ринку, стабільність банківської системи та своєчасний платіжний оборот бюджетних коштів. У воєнний період НБУ запроваджує спеціальні інструменти монетарної політики, включаючи фіксацію валютного курсу, обмеження на транскордонні операції та програми підтримки ліквідності банків.

Не менш важливим учасником управлінського процесу є сектор критичної інфраструктури, який координується Міністерством енергетики, Міністерством інфраструктури та відповідними державними агентствами. У період масованих ракетних ударів 2022–2024 рр. саме централізована модель управління дозволила швидко здійснювати ремонт енергетичних об’єктів, організовувати ротаційні графіки електропостачання, запускати резервні генераційні потужності та забезпечувати безперервність логістики.

Особливу роль у системі державного управління в умовах воєнного стану відіграє сектор цивільного захисту та надзвичайних ситуацій, який координується Державною службою з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та відповідними органами місцевого самоврядування. Його завдання включають організацію евакуації населення, забезпечення притулків, реагування на наслідки обстрілів та природних катастроф, а також координацію волонтерських і громадських ініціатив. Приклади 2022–2025 рр. показують

ефективну взаємодію ДСНС із військовими адміністраціями та міжнародними гуманітарними організаціями у питаннях логістики, медицини та життєзабезпечення переселенців.

Не менш значущим компонентом є сектор стратегічного планування та аналітики, який забезпечує прогнозування загроз, оцінку ресурсного потенціалу та розробку сценаріїв розвитку подій. В умовах війни аналітичні центри при РНБО, Міністерстві оборони та Кабінеті Міністрів здійснюють комплексний моніторинг політичної, економічної та соціальної ситуації, що дозволяє оперативно коригувати управлінські рішення та забезпечувати готовність держави до різних варіантів розвитку конфлікту.

Важливою характеристикою управління у воєнний час є впровадження цифрових інструментів і технологій, які забезпечують швидкий обмін даними між центральними та регіональними органами влади, моніторинг критичних об'єктів та ресурсів, а також координацію дій силових структур. Застосування систем дистанційного керування, аналітичних платформ для планування ресурсів та електронного документообігу дозволяє підвищити ефективність прийняття рішень та зменшити час реагування на кризові ситуації.

Важливим аспектом раціонального підходу є скоординована взаємодія між органами державної влади та місцевого самоврядування з урахуванням принципу субсидіарності [8]. Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану, коли всі ланки владної ієрархії природно тяжіють до централізації управлінських рішень.

Таблиця 2.3

Особливості взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Аспект	Зміст / Характеристика
Принцип субсидіарності	Забезпечує розподіл повноважень між рівнями влади таким чином, щоб завдання виконувалися на найближчому до громад рівні, де це є найбільш ефективним.
Централізаційні тенденції під час війни	Воєнний стан природно призводить до посилення вертикалі влади; ключові рішення концентруються на центральному рівні для забезпечення єдності управління.

Роль органів місцевого самоврядування	Мають виконувати першочергові завдання, пов'язані з управлінням ресурсами територій, підтримкою життєдіяльності громад, реагуванням на локальні потреби.
Необхідність координації влади	Вимагається узгоджена співпраця між державними органами та місцевим самоврядуванням для ефективного управління в кризових умовах.
Взаємодія з військовими адміністраціями	Обласні та районні військові адміністрації виконують координуючу та контрольну роль у питаннях безпеки та організації критичних процесів.
Ключові завдання у воєнний час	Тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, прийом релокованих підприємств, управління ресурсним потенціалом регіону.
Очікуваний результат взаємодії	Забезпечення злагодженої роботи всіх ланок влади та підвищення ефективності управлінських рішень у надзвичайних умовах.

Тому безумовним пріоритетом сьогодення стає вирішення першочергових завдань, які мають покладатися на органи місцевого самоврядування регіонів і територіальних громад, щоб, з одного боку, забезпечити їх максимальну ефективність в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій, а з іншого – налагодити координацію діяльності всіх владних інституцій, тобто потрібно налагодження злагодженої роботи з обласними та районними військовими адміністраціями щодо тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб і релокованих підприємств.

Таким чином, у воєнний час державне управління України формує багаторівневу та інтегровану систему реагування, яка поєднує військові, адміністративні, економічні, інформаційні та інфраструктурні механізми. Її ключовою особливістю є централізація стратегічних рішень при одночасному збереженні високого рівня координації між інституціями різного рівня, що забезпечує функціональність держави та її здатність протистояти екзистенційним загрозам.

2.3. Роль інститутів громадянського суспільства у період війни

Під час війни інститути громадянського суспільства (ІГС) в Україні, такі як громадські організації (ГО), благодійні фонди, волонтерські рухи та

профспілки, відіграють критичну роль у підтримці обороноздатності, допомозі постраждалим, гуманітарних місіях та відбудові, перетворюючись на ключових партнерів держави, хоча їхня діяльність стикається з викликами безпеки, фінансування та координації, зосереджуючись на адаптації, захисті прав людини та сталості.

Таблиця 2.4

Благодійні організації в Україні та їх роль у політичних процесах під час війни

Назва організації	Основна діяльність	Політична роль / вплив
Фонд «Повернись живим»	Матеріально-технічна підтримка ЗСУ, аналітичні дослідження потреб армії	Впливає на оборонну політику, бюджетне фінансування, прийняття рішень органами влади щодо оборонного сектору
Благодійний фонд «Таблеточки»	Допомога тяжкохворим дітям та постраждалим від війни	Стимулює законодавчі ініціативи щодо соціального захисту, формує політику медичної підтримки дітей
Фонд «Коло» та інші волонтерські мережі	Гуманітарна допомога переселенцям, юридична та психологічна підтримка	Контролюють ефективність державних програм, формують громадську думку, впливають на прозорість управління ресурсами
Фонд «United24» (ініціатива Президента України)	Збір коштів для відновлення інфраструктури та допомоги постраждалим	Демонструє ефективність співпраці держави з громадянським суспільством, залучає міжнародну підтримку, впливає на політику відновлення та зовнішню комунікацію держави

Благодійні та волонтерські організації в Україні відіграють ключову роль у зміцненні державності та політичної стабільності в умовах війни. Вони не лише надають матеріальну, гуманітарну та медичну підтримку постраждалим і військовим, а й впливають на процес формування державної політики, контроль за виконанням державних програм і законодавчих ініціатив. Через активну участь у вирішенні соціально-економічних та оборонних проблем такі інститути громадянського суспільства забезпечують прозорість, підзвітність та

ефективність політичних рішень, сприяють зміцненню довіри громадян до держави та формують механізми взаємодії між владою та суспільством. Отже, роль благодійних організацій у політичних процесах є одночасно соціальною, контролюючою та консультативною, що підвищує стійкість політичної системи у кризові періоди.

Волонтерські рухи в Україні під час війни виступають потужним елементом громадянського суспільства, який забезпечує мобілізацію ресурсів, координацію допомоги цивільному населенню та військовим, а також впливає на політичні та управлінські процеси. Вони виконують соціальну, організаційну та контролюючу функції, забезпечуючи оперативне реагування на гуманітарні, медичні та матеріальні потреби.

Крім прямої підтримки населення та Збройних Сил, волонтерські організації формують канали комунікації між громадянами та державою, стимулюють прозорість державних програм і контроль за розподілом ресурсів. Вони сприяють розвитку політичної культури, підвищенню активності громадян, формуванню горизонтальних мереж співпраці та самоорганізації.

Приклади активних волонтерських ініціатив включають «Фонд Сергія Притули», «Українська фундація громад», які надають допомогу військовим, закупають медичне обладнання, організують гуманітарні вантажі та інформаційні кампанії. Через свою діяльність вони впливають на політичну свідомість громадян, стимулюють державні інститути до ефективнішого управління ресурсами та створюють умови для партнерства влади з суспільством у кризових ситуаціях.

Таблиця 2.5

Волонтерські рухи в Україні та їх роль у політичних процесах під час війни

Назва організації	Основна діяльність	Роль у політичній системі / вплив на державу
«Нова пошта – гуманітарна допомога»	Логістична підтримка доставки гуманітарних вантажів для військових і цивільного населення	Сприяє ефективній координації між владою та волонтерами, забезпечує швидкий розподіл ресурсів та підтримує стабільність соціальної інфраструктури

«Ліки Контр»	Закупівля та розподіл медичних препаратів і обладнання для лікарень	Стимулює розвиток державної медичної політики, забезпечує прозорість розподілу медичних ресурсів
«Спільна справа»	Гуманітарна допомога постраждалим від війни, підтримка внутрішньо переміщених осіб	Підсилює взаємодію громадянського суспільства з державними органами, формує культуру соціальної відповідальності
«Українська фундація громад»	Координація місцевих ініціатив, навчальні програми для громад, допомога переселенцям	Розвиває інститути громадянського суспільства, сприяє децентралізації та ефективній взаємодії громад з владою

Інститути громадянського суспільства в умовах війни відіграють ключову роль у підтриманні соціальної стабільності, забезпеченні життєдіяльності населення та формуванні політичної культури. До таких інститутів належать громадські організації, волонтерські рухи, благодійні фонди, професійні асоціації, профспілки, а також незалежні аналітичні центри та медіа-ініціативи.

По-перше, вони забезпечують мобілізацію ресурсів для підтримки цивільного населення, переселенців і військових. Наприклад, під час повномасштабного вторгнення 2022–2025 рр. волонтерські ініціативи координували доставку гуманітарної допомоги, організацію медичної підтримки, облаштування прихистків і пунктів прийому внутрішньо переміщених осіб.

По-друге, інститути громадянського суспільства виконують функцію соціального контролю та підзвітності органів влади. Вони здійснюють моніторинг державних програм, оцінюють ефективність використання ресурсів, повідомляють про порушення прав людини та сприяють прозорості управлінських рішень. Прикладами є діяльність громадських спостерігачів на виборчих дільницях, аналіз гуманітарної допомоги та контроль за дотриманням законодавства в умовах воєнного стану.

По-третє, вони відіграють роль у підтримці політичної та соціальної інтеграції громадян. Громадські організації забезпечують канали для участі населення у прийнятті рішень, сприяють формуванню горизонтальних мереж взаємодопомоги, розвивають культуру взаємопідтримки та солідарності. Це особливо важливо у воєнний період, коли державні інституції можуть бути перевантажені, а місцева ініціатива набуває вирішального значення.

По-четверте, інститути громадянського суспільства виступають платформою для інформаційного обміну та формування суспільної думки. Вони забезпечують доступ до правдивої інформації, спростовують дезінформацію, проводять освітні та аналітичні кампанії, що сприяють підвищенню рівня обізнаності громадян щодо військових та соціально-політичних процесів.

Таким чином, роль інститутів громадянського суспільства у воєнний період є багатогранною: вони не лише доповнюють діяльність державних органів, а й забезпечують соціальну координацію, контроль, інформаційну прозорість та політичну участь населення. Їх ефективна взаємодія з владою і між собою підвищує стійкість державної системи, підтримує соціальну згуртованість та формує основу для післявоєнної відбудови демократичних інститутів.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Виклики стабільності політичної системи під час війни

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України зовнішньополітичний фактор набуває вирішального значення для функціонування політичної системи держави. Одним із ключових зовнішніх акторів залишаються Сполучені Штати Америки, позиція яких безпосередньо впливає на стабільність українських інститутів влади, темпи реформ, структуру оборонних рішень та внутрішньополітичні процеси. Особливої уваги потребує період, пов'язаний зі зміною підходів американської адміністрації після обрання Дональда Трампа, оскільки його політичний курс супроводжується посиленням прагматизму та акцентом на досягненні швидкого мирного врегулювання, навіть за рахунок переоцінки ролі чинного українського керівництва.

Позиція адміністрації Трампа щодо України характеризується підвищеним тиском на виконавчу вертикаль України, зокрема на інститут Президента. У риторичі американської сторони простежуються вимоги до «політичного оновлення» та акцент на необхідності відновлення виборчого процесу, який об'єктивно неможливий у повному обсязі під час воєнного стану. Такі заяви сприяють формуванню дискурсу щодо легітимності влади у контексті затяжної війни та створюють додаткові виклики для стабільності політичної системи. Фактично формується ґрунт для зовнішнього політичного впливу, спрямованого на зміну або перегляд конфігурації вищого керівництва держави. Ці зовнішні виклики також отримують додаткове підкріплення через реальні події, що стосуються і безпеки Президента. У грудні 2025 року під час закордонного візиту до Дубліна був зафіксований інцидент із безпілотними літальними апаратами, які наблизилися до траєкторії польоту літака українського лідера. За повідомленнями ірландських медіа, чотири дрони військового типу порушили заборонену зону польотів у аеропорту та зблизилися з маршрутом посадки повітряного судна. Літак приземлився без

ускладнень, а охорона підняла рівень безпеки та вжила превентивних заходів. Цей інцидент демонструє, що зовнішні загрози та гібридні ризики можуть безпосередньо впливати на функціонування політичної системи та вимагати посилення превентивних заходів на міжнародному рівні.

Також показовим є контекст кадрових рішень в Україні, зокрема відставки Керівника Офісу Президента Андрія Єрмака. Цей процес збігся у часі з підвищеною активністю зовнішніх партнерів, які наполягали на прискоренні антикорупційних реформ, реструктуризації владної вертикалі та перегляді підходів до управління оборонним сектором. Відставка ключового політичного радника Президента у таких умовах може розглядатися як прояв адаптації української влади до зростаючого тиску, а також як наслідок спроби зовнішніх акторів вплинути на внутрішню політику через модифікацію складу найближчого оточення глави держави.

У науковому вимірі це явище описується як формування зовнішньої умовності політичної стабільності, коли внутрішня архітектура влади частково залежить від позицій і вимог ключових міжнародних партнерів. З одного боку, такий вплив зумовлений високим рівнем фінансової, військової та технологічної підтримки України; з іншого – створює небезпеку трансформації внутрішньополітичного процесу відповідно до інтересів зовнішніх держав, а не пріоритетів українського суспільства. У цьому контексті будь-які спроби тиску, включно з вимогами кадрових змін або політичних перестановок, становлять ризик для суверенності прийняття рішень та стійкості демократичних інститутів.

Спроби впливу на інститут Президента України через політичні заяви та акценти на необхідності зміни підходів до управління державою можуть інтерпретуватися як складова міжнародного політичного тиску. Він може включати рекомендації щодо мирних переговорів, пропозиції щодо «альтернативних політичних форматів» або акцент на «оновленні політичного керівництва». У період війни такі меседжі мають значний резонанс, формуючи серед суспільства та еліт уявлення про можливість зміни влади під зовнішнім

впливом. Це створює додатковий виклик для легітимності владних рішень і може провокувати внутрішні політичні конфлікти.

Політика адміністрації Дональда Трампа та пов'язані з нею спроби впливу на українське керівництво формують комплексний зовнішньополітичний виклик, що безпосередньо зачіпає функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану. Поєднання зовнішнього тиску, внутрішніх кадрових змін і загрози нав'язування політичних сценаріїв ззовні підсилює ризики дестабілізації, обмежує автономність ухвалення рішень та вимагає від українських інститутів підвищеної стійкості й балансування між міжнародною підтримкою та захистом державного суверенітету.

Одним із окремих викликів функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану є високий рівень політичної та інформаційної уваги до діяльності керівників сектору безпеки й оборони, зокрема міністра оборони Рустема Умерова. З огляду на критичність оборонного блоку, будь-які зміни або сигнали про можливу ротацію на цих посадах створюють тиск на інституційну стабільність та стають предметом широких політичних інтерпретацій.

У публічному просторі періодично з'являються повідомлення та припущення щодо можливих кадрових рішень стосовно міністра оборони, що формує додаткові хвилі інтересу, спекуляцій та інформаційних вкидів. Ці процеси активно підхоплюються зовнішніми інформаційними центрами, які намагаються представити будь-які внутрішні дискусії щодо керівництва оборонним сектором як ознаку слабкості або нестабільності держави. В умовах війни подібні інформаційні коливання можуть впливати на довіру до сектору оборони, створювати атмосферу невизначеності серед військових та громадськості, а також використовуватися противником для посилення наративів про нібито «кризу управління» в Україні.

Окремим аспектом є висока персональна відповідальність Умерова у сферах оборонних закупівель, логістики та управління ресурсами. На тлі масштабних потреб війни та постійного оновлення техніки й озброєння, будь-

які затримки, неузгодженості або публічні критичні заяви щодо роботи міністерства формують інформаційні ризики. У соціально-політичному вимірі це створює додатковий тиск на міністра та всю вертикаль оборонного управління, тоді як реальні труднощі часто мають структурний характер та пов'язані з об'єктивними воєнними умовами.

Певні заяви, що циркулюють у медіапросторі щодо можливої заміни керівництва оборонного блоку, нерідко виникають у періоди важливих міжнародних переговорів або підготовки до нових пакетів допомоги. Це робить питання особистості міністра частиною ширшої політико-дипломатичної архітектури, у яку активно втручаються зовнішні актори. У результаті персональний фактор стає інструментом інформаційного впливу, який може застосовуватися для спроб послабити українську переговорну позицію або сформуванню уявлення про внутрішню нестабільність.

Ситуація навколо Рустема Умерова відображає ширшу проблему воєнного часу: високу чутливість оборонного сектору до інформаційного тиску, персоналізацію політичної відповідальності, а також використання кадрових тем як інструменту зовнішнього впливу. Це становить комплексний виклик для політичної системи, оскільки потребує одночасної інституційної стійкості, прозорості комунікації та мінімізації маніпулятивних інформаційних інтерпретацій щодо роботи ключових посадових осіб у секторі оборони.

Одним із викликів функціонування політичної системи України під час воєнного стану є резонансні кримінальні справи, що стосуються впливових політичних і бізнесових груп, які тісно взаємодіють із керівництвом держави. Справу Міндіча можна розглядати як показовий приклад того, як окремі правові процеси здатні впливати на політичних лідерів та формувати додаткові внутрішньополітичні ризики.

Зокрема, активізація розслідування та публічний резонанс навколо справи Міндіча створюють атмосферу інформаційного тиску на високопоставлених державних чиновників. У ситуації, коли окремі політичні лідери або їхні оточення мають зв'язки з фігурантами справи, виникає потреба реагувати на

критику та публічний запит щодо прозорості, що в умовах війни посилює складність ухвалення рішень та кадрових призначень.

Розслідування справи Міндіча має кілька політичних наслідків:

Високий суспільний резонанс може призводити до критики політичних лідерів у медіа та парламенті, формуючи тиск на Президента та Кабінет Міністрів щодо необхідності демонстрації «нульової толерантності» до корупції.

У контексті війни розслідування може підштовхувати політичних лідерів до кадрових змін у військовому та оборонному секторі або у секторі правоохоронних органів, щоб знизити ризик втрати легітимності.

Міжнародні донори та союзники уважно відстежують антикорупційні процеси. Публічні справи на кшталт справи Міндіча впливають на оцінку західними партнерами прозорості українських інститутів та можуть ставати фактором для коригування рівня допомоги чи тиску на політичних лідерів.

Справу активно використовують в інформаційних наративах для формування в суспільстві уявлення про «слабкість держави» або «непрофесіоналізм керівництва», що потенційно послаблює довіру до політичної системи під час війни.

Справа Міндіча демонструє, що навіть у воєнний період кримінально-правові процеси можуть мати значний політичний ефект, формуючи додатковий тиск на керівництво країни, впливати на кадрові рішення та стабільність інститутів влади. В умовах зовнішньої агресії такі резонансні справи стають ключовим елементом комплексного політичного ризику, який потребує високої стійкості політичної системи, прозорості комунікації та збалансованого реагування на суспільний та міжнародний запит.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, функціонування політичної системи ускладнюється впливом резонансних кримінальних справ, які охоплюють високопоставлених чиновників, бізнес-структури та оточення керівництва держави. Такі справи мають не лише юридичний, а й потужний політичний ефект, формуючи внутрішню та

зовнішню атмосферу напруги. До найбільш резонансних випадків 2022–2025 рр. належать, зокрема, справа Рустема Міндіча, розслідування щодо наближених до Президента осіб, а також гучні антикорупційні кейси, пов'язані з кадровими та фінансовими порушеннями у державних органах.

Публічний резонанс справ формує суспільну увагу до персоналій, які безпосередньо взаємодіють із фігурантами процесів. Це збільшує політичний тиск на Президента та Кабінет Міністрів і може призводити до вимог щодо кадрових перестановок, демонструючи необхідність збереження легітимності влади.

Резонансні кейси стимулюють активізацію діяльності НАБУ, САП, ДБР та інших органів, що впливає на внутрішньополітичну динаміку, змушуючи керівництво держави швидко реагувати та демонструвати прозорість. У воєнний час така активізація створює додаткове навантаження на систему управління.

Міжнародні партнери активно моніторять резонансні справи, оцінюючи рівень прозорості українських інститутів та дотримання верховенства права. Публічні розслідування впливають на рішення донорів щодо фінансової та військової допомоги та можуть слугувати аргументом для тиску на українських політичних лідерів.

Висвітлення резонансних справ у медіа створює додатковий інформаційний фон, який використовується як ворожими, так і внутрішніми інформаційними центрами для формування наративів про «нездатність керівництва» або «корупційну кризу». Це підсилює політичну чутливість суспільства і потенційно впливає на консолідацію державної влади.

Резонансні справи здатні стимулювати кадрові зміни у державних органах, зокрема у сфері оборони, фінансів та правоохоронних органах. Водночас такі зміни можуть бути сприйняті як політична реакція на скандали, а не як стратегічне управління, що створює додаткові ризики для стабільності інституцій.

В умовах війни резонансні кримінальні справи діють як множинний чинник політичної нестабільності. Вони одночасно формують тиск на керівництво держави, впливають на кадрові рішення, мобілізують правоохоронні органи та створюють додаткові інформаційні та соціальні ризики. Управління цим комплексом викликів потребує високої інституційної стійкості, прозорої комунікації та узгодженої політики щодо антикорупційних та кадрових процесів.

3.2. Напрями удосконалення державного управління

Напрями удосконалення державної політики України у 2025 році зосереджені на безпеці, євроінтеграції, боротьбі з корупцією, соціальній підтримці (ветерани, вразливі групи), відбудові, макрофінансах, залученні інвестицій (бізнес), медицині та освіті, з акцентом на цифровізацію (е-сервіси) та виконання умов для вступу до ЄС, що визначено у Програмі дій Уряду. Ключові завдання включають нарощування виробництва озброєнь, цифровізацію сервісів для мінімізації корупції, створення системи підтримки ветеранів за принципом «єдиного вікна» та підготовку до переговорів про вступ до ЄС.

Таблиця 3.1

Напрями удосконалення державної політики України у 2026 році

Напрямок політики	Ключові завдання	Очікувані результати
Безпека та оборона	<ul style="list-style-type: none"> - Нарощування виробництва озброєнь - Модернізація оборонної промисловості - Забезпечення логістики та автономії постачання 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення обороноздатності країни - Стабільність сектору безпеки - Підготовка до довгострокової війни
Євроінтеграція	<ul style="list-style-type: none"> - Виконання умов для вступу до ЄС - Реформа законодавства та управління - Підготовка до переговорів про членство 	<ul style="list-style-type: none"> - Узгодження стандартів з ЄС - Підвищення легітимності міжнародних партнерів - Системна підготовка до вступу
Боротьба з корупцією та	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження е-сервісів - Електронізація державних 	<ul style="list-style-type: none"> - Зменшення корупційних ризиків

цифровізація	<ul style="list-style-type: none"> послуг та закупівель - Моніторинг у реальному часі 	<ul style="list-style-type: none"> - Прозорість державних процесів - Оптимізація роботи органів влади
Соціальна підтримка	<ul style="list-style-type: none"> - Створення системи «єдиного вікна» для ветеранів - Підтримка вразливих груп - Допомога внутрішньо переміщеним особам 	<ul style="list-style-type: none"> - Комплексний доступ до послуг - Підвищення рівня соціального захисту - Консолідація суспільної підтримки
Відбудова та економіка	<ul style="list-style-type: none"> - Реконструкція інфраструктури - Залучення інвестицій у промисловість та бізнес - Макрофінансова стабілізація 	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлення зруйнованих територій - Підвищення економічної активності - Створення сприятливого інвестиційного клімату
Медицина та освіта	<ul style="list-style-type: none"> - Модернізація медичних закладів - Розвиток телемедицини - Дистанційне навчання та інтеграція євростандартів 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення доступу до якісної медицини - Стабільний освітній процес - Узгодження з європейськими стандартами
Цифровізація та інновації	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження єдиних цифрових платформ - Оптимізація державних процесів - Контроль та моніторинг ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення ефективності управління - Зменшення бюрократії - Прозорість і контроль у державному секторі

Аналіз таблиці демонструє, що державна політика України у 2025 році має комплексний та системний характер, поєднуючи заходи з безпеки, євроінтеграції, соціальної підтримки, економічного розвитку, медицини, освіти та цифровізації. Ключові завдання, визначені для кожного напрямку, спрямовані на зміцнення обороноздатності, підвищення прозорості та ефективності державного управління, забезпечення соціальної підтримки найбільш уразливих груп, відновлення інфраструктури та економічної активності, а також на інтеграцію європейських стандартів.

Системне поєднання цифровізації з іншими пріоритетами дозволяє мінімізувати корупційні ризики, оптимізувати роботу державних інститутів та забезпечити прозорість процесів. Підготовка до вступу України до ЄС і одночасне нарощування оборонного потенціалу створюють умови для посилення національної безпеки та міжнародної легітимності.

Реалізація зазначених завдань забезпечує системну консолідацію політичної, економічної та соціальної стабільності, що є критично важливим у умовах війни та післявоєнного відновлення країни.

3.3. Перспективи післявоєнної модернізації політичної системи

Післявоєнна модернізація політичної системи передбачає комплексний і довготривалий процес трансформації як інституційних структур, так і політичної культури суспільства. У глобальному контексті такі процеси історично характеризувалися переходом від авторитарних чи кризових режимів до демократичних моделей, орієнтованих на верховенство права, інклюзивне управління, конкурентну політику та високий рівень інституційної прозорості. Подібні трансформації спостерігалися у Західній Європі після Другої світової війни, коли держави здійснювали реконструкцію політичних інститутів, переосмислювали роль соціальних партій, забезпечували розширення прав і свобод, а також формували контури сучасної соціальної держави. Аналогічні підходи можуть бути релевантними для сучасної України, яка перебуває у фазі глибоких реформ, посилені викликами повномасштабної війни.

Таблиця 3.2

Основні напрями та характеристики післявоєнної модернізації політичної системи України

Напрямок модернізації	Суть процесу	Очікувані результати / приклади міжнародної практики
1. Інституційна стабільність і баланс влади	Відновлення повноважень парламенту, чітке розмежування компетенцій між гілками влади, завершення дії посиленіх воєнних механізмів управління.	Повернення до парламентсько-президентської моделі; посилення парламентського контролю; відновлення виборчих процедур.
2. Децентралізація та реформування публічного управління	Відновлення автономії місцевого самоврядування, модернізація стратегічного управління громадами, цифровізація адміністративних послуг.	Поглиблення субсидіарності; підвищення кадрової спроможності громад; досвід Німеччини та Італії після 1945 р.
3. Модернізація	Формування нової воєнної	Наближення до стандартів

сектору безпеки та оборони	доктрини, розвиток цивільного контролю над ЗСУ, інтеграція воєнного досвіду в систему управління.	НАТО; міжнародна військова кооперація; досвід країн Центрально-Східної Європи після «холодної війни».
4. Зміцнення громадянського суспільства	Інституціоналізація волонтерських та громадських ініціатив, розширення механізмів участі у виробленні політики.	Розвиток публічних консультацій, бюджетів участі, відкритості державної влади; досвід Франції, Німеччини, Японії.
5. Гармонізація з європейськими стандартами	Реалізація антикорупційних реформ, незалежність судової влади, прозорість політичного фінансування.	Виконання критеріїв членства в ЄС; інституційна модерність та довгострокова політична стабільність.
6. Реформа політичних партій та партійної системи	Зменшення персоніфікованості політики, створення програмних партій, посилення внутрішньопартійної демократії.	Формування сталих партійних інститутів; європейські моделі багатопартійності; підвищення відповідальності політичних сил.
7. Реформа виборчого законодавства та виборчих процедур	Забезпечення участі ВПО, громадян за кордоном, відновлення виборчої інфраструктури, цифровізація процесів.	Прозорі та інклюзивні вибори; запобігання зовнішнім впливам; досвід країн Західної Європи після 1945 р.
8. Модернізація державної служби та кадрової політики	Очищення державного апарату, професіоналізація, запровадження компетентнісних моделей.	Удосконалення системи НАДС; імплементація принципів SIGMA/OECD; досвід ФРН і Японії.
9. Реформа системи правосуддя та перехідне правосуддя	Підвищення судового контролю, оновлення суддівського корпусу, документування воєнних злочинів.	Завершення реформи прокуратури та антикорупційних органів; досвід Балканських країн – Хорватії, Словенії, Боснії та Герцеговини.
10. Нова модель взаємодії держави й громадян	Формування культури довіри, відкритості, партнерства та підзвітності державних інституцій.	Зміцнення демократії участі; розвиток аналітичних центрів і незалежних медіа; європейські стандарти врядування.

Передусім модернізаційний потенціал України визначатиметься здатністю держави створити ефективну модель інституційної стабільності, що передбачає відновлення балансу між гілками влади після завершення дії правового режиму воєнного стану. Війна об'єктивно призвела до тимчасового посилення виконавчої вертикалі та до концентрації повноважень у Президента та військово-адміністративного керівництва. Повернення до повноцінного парламентсько-президентського формату вимагатиме чіткого розмежування

компетенцій між інститутами влади, зміцнення ролі парламентського контролю, а також відновлення виборчих процесів відповідно до демократичних стандартів.

Другим ключовим напрямом модернізації є реформування системи публічного управління з орієнтацією на децентралізаційні принципи. В умовах воєнного стану відбулося часткове згортання автономії органів місцевого самоврядування та розширення повноважень військових адміністрацій. Після війни очікується відновлення повноважень місцевих рад, поглиблення субсидіарності та модернізація інструментів стратегічного управління територіями. Це включатиме цифровізацію послуг, посилення кадрової спроможності громад та впровадження сучасних моделей регіонального розвитку – подібно до того, як відновлювали свої адміністративні структури Німеччина та Італія після 1945 р.

Важливою перспективою є трансформація національної системи безпеки та оборони. Після завершення війни структура сектору безпеки інтегруватиме досвід воєнного управління, розробку нової воєнної доктрини, зміцнення цивільного контролю над Збройними силами та розширення міжнародної військової кооперації у контексті майбутнього членства України в НАТО. Подібні процеси були характерними для держав Центрально-Східної Європи після завершення «холодної війни».

Окреме значення матиме посилення ролі громадянського суспільства, яке в умовах війни вже продемонструвало високий рівень самоорганізації та впливу на державну політику. Післявоєнна модернізація вимагатиме створення стабільних механізмів участі громадян у прийнятті рішень, розвитку інститутів публічних консультацій, підвищення прозорості державного управління та забезпечення реального політичного плюралізму. Зміцнення громадянської активності після найсильніших кризових періодів історично стало основою для модернізації політичних систем у Франції, Німеччині, Японії та інших країнах.

Нарешті, важливим вектором стане гармонізація політичної системи України з європейськими стандартами, що передбачає подальше впровадження

антикорупційних інституцій, незалежність судової влади, прозорість політичного фінансування та адаптацію законодавства до норм ЄС. Ці процеси є не лише умовою для членства України в Європейському Союзі, а й необхідним елементом інституційної модерності та довготривалої політичної стабільності.

Післявоєнна модернізація політичної системи України постає як багатовимірний процес, що поєднує інституційні, управлінські, суспільні та безпекові трансформації. Її успіх залежатиме від здатності держави узгодити поствоєнні реформи з європейською інтеграцією, забезпечити ефективний діалог між владою та громадянським суспільством і сформувати стійку систему демократичного врядування, здатну запобігати кризам і гарантувати сталий розвиток.

У контексті післявоєнної відбудови важливим напрямом стане структурна модернізація політичних партій та партійної системи в цілому. Повномасштабна війна оголила низку хронічних дисфункцій – персоніфікованість політики, кадрову слабкість партій, їх залежність від фінансово-промислових груп та брак реальних програмних платформ. Після завершення війни очікується посилення попиту на програмні, ідеологічно визначені політичні сили з розвиненими внутрішньопартійними процедурами, що наблизить українську систему до європейських багатопартійних демократій. Важливим стане формування сталих партійних інститутів, здатних забезпечувати підготовку кадрів, аналітику та відповідальність за державну політику, що було ключовим елементом демократичного оновлення у повоєнній Європі.

Не менш суттєвою є перспектива відновлення виборчого процесу та удосконалення виборчих процедур. Після завершення воєнного стану Україна зіткнеться з низкою викликів: необхідністю забезпечити участь внутрішньо переміщених осіб, реінтеграцію громадян, що проживають за кордоном, відновлення роботи виборчих комісій та дільниць на звільнених територіях, а також гарантування безпеки виборців. Очікується модернізація виборчого

законодавства у напрямі підвищення цифровізації виборчих процесів, прозорості фінансування партій та запобігання зовнішнім впливам. Подібні реформи проводили західноєвропейські країни у другій половині ХХ ст., адаптуючи систему представницької демократії до нових соціальних умов.

Наступним важливим вектором стане реформування системи державної кадрової політики, що передбачає модернізацію державної служби, очищення апарату від наслідків корупційних практик та підвищення професіоналізації управлінських кадрів. У післявоєнний період держави традиційно інвестують у розвиток компетентнісних моделей публічної служби, що було характерно для реконструкції адміністративних структур ФРН та Японії. Для України це означатиме зміцнення Національного агентства з питань державної служби, розширення можливостей професійного навчання та інтеграцію європейських стандартів управління, зокрема принципів SIGMA/OECD.

Суттєвої уваги потребуватиме також модернізація системи правосуддя, що є одним із ключових критеріїв європейської інтеграції. Після завершення війни очікується посилення системи судового контролю за діями держави, оновлення суддівського корпусу, завершення реформи прокуратури та забезпечення реального функціонування антикорупційних інституцій. Особливого значення набиратимуть механізми перехідного правосуддя, спрямовані на документування військових злочинів, відновлення довіри до правової системи та реінтеграцію суспільства. Подібні формати успішно застосовувалися в Хорватії, Словенії, Боснії та Герцеговині після завершення воєнних конфліктів на Балканах.

У стратегічній перспективі післявоєнна модернізація вимагатиме формування нової моделі взаємодії між державою та громадянами, заснованої на культурі довіри, відкритості та соціального партнерства. Воєнний досвід самоорганізації українського суспільства – волонтерського руху, громадських ініціатив, горизонтальних мереж підтримки – створює підґрунтя для розвитку участі громадян у виробленні державної політики. Після завершення воєнного конфлікту ця енергія має бути інституціоналізована через інструменти

локальної демократії, бюджети участі, консультативні органи, а також через зміцнення ролі незалежних медіа й аналітичних центрів.

На макрорівні модернізаційний курс визначатиметься геополітичними пріоритетами держави, передусім європейською та євроатлантичною інтеграцією. Членство України в ЄС та НАТО вимагатиме виконання структурних реформ, що охоплюють антикорупційну політику, верховенство права, стандарти управління публічними фінансами та безпековий сектор. Ці трансформації не лише підвищуватимуть рівень інституційної конвергенції з європейським простором, але й зміцнюватимуть внутрішню стійкість України до зовнішніх загроз.

Отже, перспективи післявоєнної модернізації політичної системи України окреслюються як багатовекторний процес – від реформ у сфері безпеки та управління до трансформації політичної культури. Цей процес не буде одномоментним; він потребуватиме узгоджених дій державних інституцій, підтримки міжнародних партнерів і високого рівня участі громадянського суспільства. Водночас саме ці трансформації створюють шанс для формування нової, стійкої та демократичної моделі державності, здатної забезпечити довгостроковий розвиток України у поствоєнний період.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу комплексно оцінити особливості функціонування політичної системи України в умовах воєнного стану та окреслити ключові вектори її післявоєнної модернізації. У кризовій ситуації, спричиненій повномасштабною агресією Російської Федерації, політична система була вимушена перейти до режиму підвищеної централізації та оперативного реагування. Це зумовило тимчасове посилення ролі інституту Президента, концентрацію владних повноважень у виконавчій вертикалі та розширення компетенцій військових адміністрацій. Разом з тим, незважаючи на об'єктивні виклики, система зберегла інституційну стійкість, що стало можливим завдяки попередньо проведеним реформам децентралізації, розвитку громадянського суспільства та впровадженню цифрових механізмів управління.

Важливе значення в умовах воєнного стану набуває координація між органами державної влади та місцевим самоврядуванням з урахуванням принципу субсидіарності. Дослідження підтвердило, що ефективна взаємодія між центральними інституціями, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування є умовою оптимального використання ресурсів, забезпечення безпеки населення, підтримки внутрішньо переміщених осіб і функціонування критичної інфраструктури. Воєнні умови виявили сильні та слабкі сторони політичної системи, засвідчивши потребу у поглибленому аналізі її функціональних механізмів та ролей основних суб'єктів.

На основі проведеного аналізу визначено, що післявоєнний етап розвитку вимагатиме системної модернізації політичної системи, яка має будуватися на принципах демократизації, верховенства права, інституційної стійкості та інтеграції до європейського політичного простору. Ключовими напрямками такого оновлення є реформування сектору безпеки й оборони, зміцнення механізмів парламентського контролю, відновлення повноцінних повноважень органів місцевого самоврядування, подальша цифровізація державного управління, удосконалення виборчого законодавства, формування програмно-орієнтованих політичних партій та підвищення прозорості державної влади.

Післявоєнна модернізація має також включати розвиток інститутів громадянського суспільства, розширення практик участі населення в ухваленні рішень, створення нових платформ для суспільного діалогу, посилення незалежності судової системи та боротьби з корупцією. Успішність цих процесів значною мірою визначатиметься рівнем міжнародної підтримки, адаптацією європейських стандартів врядування та здатністю держави інтегрувати воєнний досвід у систему управлінських рішень.

Отже, політична система України під час війни продемонструвала високу адаптивність, готовність до трансформації та орієнтацію на європейські стандарти. Післявоєнна модернізація повинна стати логічним продовженням цих процесів, спрямованих на забезпечення довгострокової демократичної стабільності, підвищення ефективності влади та зміцнення стійкості держави перед зовнішніми й внутрішніми викликами. У підсумку, модернізована політична система має гарантувати не лише відновлення країни, але й створення передумов для її сталого розвитку, безпеки та інтеграції до європейської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с.
2. Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.1999 № 474-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
4. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 № 1932-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
5. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 № 698-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
6. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
7. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>. (Дата звернення 6.12.2025)
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
9. Про правовий режим тимчасово окупованих територій: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (Дата звернення 6.12.2025)
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 10

жовтня 2017 року № 313/2017 URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/445.html>
(Дата звернення 6.12.2025)

11. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача Указ Президента України; Склад колегіального органу від 24.02.2022 № 72/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#Text> (Дата звернення 6.12.2025)

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України № від 13 вересня 2017 року "Про Ставку Верховного Головнокомандувача" Указ Президента України від 10.10.2017 № 313/2017 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3132017-22794> (Дата звернення 6.12.2025)

13. Бабкіна, О. Політичний режим в Україні до і під час дії воєнного стану: нові виклики / О. Бабкіна, С. Дячок // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : збірник наукових праць / Відп. ред. О. В. Бабкіна. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. № 35. С. 5-13.

14. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. № 2. С. 30–35.

15. Венгер В.М., Мелешевич А.А. Політичні партії: конституційні засади функціонування. Конституційне право: підручник / [В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич та ін.; за заг. ред. М.І. Козюбри]. Київ: ВАІТЕ, 2021. С. 307–317.

16. Воронова М. Ю. Навчально-методичні презентації до дисципліни «Тематика сучасних медій: політична», Або політика для «чайників» (електронний примірник). Київ : Навчальнонауковий інститут журналістики, 2025 р., 26 с.

17. Затерчук Р. М. Особливості сучасної політичної системи України в умовах повномаштабної війни : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня

магістра : спец. 052 Політологія / наук. кер. Г. Т. Панишко ; Волинський національний університеті імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 68 с.

18. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні: монографія / авт. кол.: Г.І. Зеленько (кер., наук. ред.), Т.А. Бевз, С.Г. Брехаря, М.С. Кармазіна та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.

19. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексеєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. – Л. : Новий Світ-2000, 2020. – 1000 с.

20. Кобець Ю. Політична система України в умовах воєнного стану: проблеми ефективності / Ю. Кобець. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2024. № 16. С. 27-33

21. Коцюрба О. Посилення впливу держави на політичні партії: вимушений захист чи згортання демократії? *Український часопис конституційного права*. 2024. № 1. С. 15–31. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2024-1/pdfs/2-olha-kotsiuruba-posylennia-vplyvuderzhavy-politychni-partii-vymushenyi-zakhyst-chy-zghortannia.pdf> (дата звернення: 6.12.2025).

22. Миколук А. В. Публічне управління в умовах військового стану. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 29. С. 45–48.

23. Назарчук О.М. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. *Актуальні проблеми політики*. 2024. №74. С. 88–95. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/74_2024/14.pdf (дата звернення: 06.12.2025)

24. Наумкіна С. М. Переосмислення сучасних реалій українського політичного простору у воєнний час. *Матеріали Всеукраїнського круглого столу «Трансформація українського суспільства в цифрову еру»*, м. Одеса, 25.03.2022. С. 14–21.

25. Нестерович В.Ф. Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2

(115). С. 75–85. URL: [https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/SJNAIA_2020_25\(2\)_75-85.pdf](https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/SJNAIA_2020_25(2)_75-85.pdf) (дата звернення: 6.12.2025).

26. Оксенюк А. Поняття, принципи та система публічного управління в адміністративно-політичній сфері. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: "Юридичні науки". 2025. Том. 12, № 1 (45), С. 163-172.

27. Остапець Ю., Дудінська І. Еволюція партійної системи України: характеристика етапів та перспективи розвитку в поствоєнний період. Політичні інститути та процеси в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бортніков, В. Бурдяк, М. Готра, В. Дудінський, І. Дудінська, М. Зан, Н. Кононенко, А. Круглашов, В. Лебедюк, Ю. Остапець, М. Палінчак, Н. Ротар, Н. Сабадош, Д. Стеблак, І. Тодоров, М. Токар, Т. Федорчак, К. Червеняк, М. Шелемба]; Каф. політ. і держупр.; Каф.соціології та соц. роб.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С. 7–61.

28. Редькіна Г. Особливості політичного режиму в Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2022. Вип. 6 (62). С. 224–233.

29. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва: вебсайт. 2023. 26 квіт. URL: [https:// dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chaspovnomasshtabnoi-viyni](https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chaspovnomasshtabnoi-viyni) (дата звернення: 6.12.2025).

30. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

31. Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень, матеріали круглого столу, 27.10.2022. URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychnasystema-ukrayiny-v-umovakh-viynu>. (Дата звернення 6.12.2025)

32. Політична система сучасного суспільства : навчальний посібник / [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко] – К. : КНУТД, 2025. – 229 с.

33. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ШІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с

34. Пустовар В. Політична стабільність як ключовий чинник економічної безпека: інституційний підхід. Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін . 2024. Т. 22. № 36. С. 60–68.

35. Роль політичних партій у суспільному розвитку. Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції, м. Одеса: вебсайт. 2023. 17 листоп. URL: https://www.just-dnipro.gov.ua/?view=viewnews&page_id=4913 (дата звернення: 25.03.2025).

36. Романенко Є. О. Комунікативна взаємодія органів державних влади та громадськості: сутність та особливості налагодження. Державне управління та місцеве самоврядування. 2024. Вип. 2 (21). С. 190–200.

37. Скрипнюк О.В. Верховенство права як правова і політична цінність. Замість передмови. Альманах права. 2024. № 15. С. 13–17.

38. Соціально-політичні студії: конспект лекцій для студентів ННЦ Біології та медицини Олена ВІЛКОВА– К.:2025. – 184 сл.

39. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialnihromady-v-umovah-vojennoho-stanu-yak-zabezpechyty-efektyvne-upravlinnya-v-konteksti-priorytetivpovojennoho-rozvytku>. (Дата звернення 6.12.2025)

40. Україна: від війни до миру відновлення // Аналітичні оцінки, 2025
URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/10/13/2025-monthly-September.pdf>
(Дата звернення 6.12.2025)

41. Хар О. Ю. Міжнародно-правове регулювання діяльності неурядових організацій. Регіональні студії. 2020. № 20. С. 131–136.

42. Шведа Ю. Р. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії: навч.-метод. посібник. Київ : Знання, 2021. 373 с.